

Copyright: Gualand, Madrid

EL SOCIALISME DEMOCRÀTIC A L'AMÈRICA LLATINA

Autor: Àlex Mir i Romero
Grup: 2n Batxillerat 3A
Tutor: José Luis de la Torre
Centre: Institut Escola
Municipal de Treball
de Granollers

Agraïments

M'agradaria esmentar en aquest apartat del treball les persones que m'han assessorat mentre la recerca i la precedent tria de fonts i persones albergava gran part de les meves preocupacions en quant a Treball de Recerca es referia.

Així doncs, gràcies al Ferran Alaminos i a l'Àngel Hernández per haver-me aconsellat en moments clau com seguir en el camí de la tria vers el tema que finalment vaig acabar seleccionant. Especialment mercès al José Luis de la Torre, el meu tutor, amb qui he tingut llargues i abundants converses, abans i després d'haver començat el treball, per encaminar-me en la meva recerca; i gràcies, també, al seu fill José Luis, que ha excel·lit fent la portada que duu aquest treball.

Mercès, així mateix, a l'Andreu Cera i a en Lluís Pérez, dos companys que m'han assessorat sobre diversos assumptes de política llatinoamericana sobre els que en són coneixedors.

Gràcies, per descomptat, al meu pare, a la meva mare i a la meva iaia, que incondicionalment han donat suport a aquesta recerca i m'han encoratjat a fer-la reeixir.

"Esto que hoy germina es una larga jornada. Yo sólo tomé en mis manos la antorcha que encendieran los que antes que nosotros lucharon junto al pueblo y por el pueblo"

Salvador Allende

· Índex

I. Introducció.....	pàg. 1
II. L'Amèrica Llatina com a colònia de Castella i Portugal.....	pàg.3
II. I. De l'època de Cristòfor Colom	
II. II. De l'explotació i conquesta de les terres llatinoamericanes	
III. La independència dels actuals Estats llatinoamericans.....	pàg. 7
III. I. La figura de Simón Bolívar i el seu llegat	
III. II. La independència de Veneçuela, Colòmbia, l'Equador i el Perú	
IV. L'Amèrica Llatina sota l'hegemonia econòmica dels EUA.....	pàg. 9
V. Les revolucions a Mèxic i Cuba: les primeres insurgències reeixides dels Estats independents.....	pàg. 11
VI. El Xile d'Allende: la revolució socialista democràtica que van enderrocar els EUA.....	pàg. 14
VI. I. L'ascens d'Allende i el triomf del socialisme	
VI. II. Conspiració nord-americana i cop d'Estat	
VII. Les revolucions socialistes democràtiques: Veneçuela i Bolívia.....	pàg. 17
VII. I. Veneçuela i la revolució bolivariana	
VII. I. I. Precedents històrics: les guerrilles armades esquerranoses	
VII. I. II. La figura d'Hugo Chávez Frías	
VII. I. III. El <i>Caracazo</i> del 1989 i el cop d'Estat de l'any 1992	
VII. I. IV. Chávez al poder i reforma constitucional: nacionalitzacions, reformes econòmiques i plans de govern	
VII. II. El triomf del socialisme democràtic a Bolívia: el MAS i Evo Morales	
VII. II. I. Precedents històrics: l'hegemonia política de les classes altes i hegemonia econòmica de les grans transnacionals	
VII. II. II. L'ascens dels partits esquerranosos: el MAS	
VII. II. III. Morales al poder i reformes del govern socialista	

VII. III. El perfil socioeconòmic dels votants del PSUV i el MAS bolivià

VII. IV. El Congrés Bolivarià dels Pobles i el somni d'una Amèrica Llatina unida

VII. IV. I. El Fòrum de São Paulo i la coordinació de les esquerres

llatinoamericanes

VII. IV. I. I. El Brasil de Lula

VII. IV. I. II. El Salvador de Funes

VII. IV. I. III. L'Equador de Correa

VII. IV. I. IV. La Nicaragua d'Ortega

VIII. Conclusions.....pàg. 34

IX. Bibliografia.....pàg. 36

I. Introducció

Quan haguí de triar un tema sobre el que recercar per al treball de nom homònim que té entre les mans no vaig tenir clar per quina temàtica optar: política, lingüística, història... Després d'esclarir la inviabilitat de materialitzar en aquest treball dos temes sobre els que, originalment, m'havia proposat investigar (tenint el primer relació amb la política i la història i el segon amb la lingüística i també amb la política), vaig iniciar un procés de reflexió que em dugué a analitzar el món que ens envolta i les grans problemàtiques amb les que, actualment, ha d'enfrontar-se. En un context de crisi econòmica mundial com en el que ens trobem em vaig preguntar si existia una alternativa al model crematístic que ens havia dut a aquesta susdita crisi, de la que encara enguany en som, col·lectivament, patidors. En intentar cercar resposta al meu neguit vaig recórrer als coneixements que tenia sobre les ideologies que, analitzades des d'una perspectiva històrica, havien estat clàssiques opositores del capitalisme i/o del liberalisme (l'expressió actual del qual és coneguda com *neoliberalisme*), el sistema socioeconòmic imperant arreu del món. L'antic enfrontament tàcit i ideològic (car hom no el pot definir com a bèl·lic, donat que mai no es produïren, pròpiament, enfrontaments militars) conegut com la Guerra Freda, que dividí el món en dos blocs confrontats (el comunista i el capitalista), havia estat la màxima expressió de la divisió d'uns i altres. Avui dia, però, en un marc on l'existència d'estats doctrinalment comunistes és prou marginal, s'esdevé, pel contrari, l'existència de governs democràtics que, havent estat escollits per mitjà d'eleccions lliures, apliquen mesures socioeconòmiques de caire socialista. Existint tal fenomen en regions tan diverses com Grenlàndia, el Nepal o Bolívia, i havent esdevingut, a nivell sociològic, una alternativa moral i ideològica als principis del model capitalista que ha enfonsat les economies d'arreu del globus, vaig considerar, després de cavil·lar-hi, que era un afer prou interessant per estudiar i analitzar en aquest context de realització del Treball de Recerca.

El socialisme democràtic ha esdevingut un fenomen estès arreu de l'orbe, si bé només ha reeixit com a tal en determinades regions. I aquesta on, per excel·lència, s'ha vingut produint l'aparició intermitent d'aquest fenomen en els últims temps és l'Amèrica Llatina. Veneçuela i Bolívia, per ser precisos, són els Estats de la regió en què, actualment, regeix aquest sistema socialista que ha arribat al poder per mitjà d'usos estrictament democràtics. A la regió són d'altres els casos en els que el socialisme democràtic és al poder o ho ha estat en els darrers anys o dècades, si bé, tant perquè no han pròpiament reeixit o perquè no han tingut prou repercussió mediàtica a nivell internacional, restaran en un segon terme com a objectes d'estudi en aquest projecte. Parlem d'Estats com el Brasil, Nicaragua o l'Equador.

No obstant, insisteixo, seran la República Bolivariana de Veneçuela i l'Estat Plurinacional de Bolívia els principals objectes d'anàlisi i estudi d'aquest treball.

Els mètodes de recerca emprats per a conèixer la realitat social, política i econòmica d'aquests dos països han estat, eminentment:

- **la lectura selectiva en la cerca d'informacions objectives respecte el fenomen socialista i/o esquerranós a ambdós Estats i en la cerca d'informació objectiva de la biografia dels dos líders polítics del moviment a, respectivament, Bolívia i Veneçuela, els presidents Evo Morales i Hugo Chávez.**
- **l'endegament d'entrevistes qualitatives, en les que s'han triat dos testimonis que visqueren o viuen el fenomen des de diferents punts de vista.**
- **la tria selectiva d'informació objectiva i de *primera mà* de la realitat sociopolítica veneçolana i boliviana en diversos documents audiovisuals.**¹

Compilant i analitzant aquesta informació intentaré concloure aquest estudi havent provat de demostrar les següents hipòtesis:

- **delimitar el perquè, si més no parcial, de l'èxit d'aquest puixant socialisme democràtic, contraposat, en gran mesura, al comunisme doctrinal antany reeixit i demostrar, en conseqüència, la intrínseca substitució del comunisme marxista pel socialisme democràtic o socialisme del segle XXI com a alternativa majoritària dels moviments d'esquerreres vers l'imperant sistema capitalista neoliberal estès arreu del globus.**
- **conèixer, en la mesura en que sigui possible, el perquè al recolzament endèmic de la majoria de la població a aquestes formacions socialistes democràtiques.**

Per tal de poder analitzar el triomf polític d'aquest moviment en determinats països de l'Amèrica Llatina caldrà que en aquest treball contextualitzi històricament i social la realitat llatinoamericana d'ençà l'arribada dels colons castellans i lusitans, fet històric que representa l'origen dels actuals Estats iberoamericans.

¹ Hom ha recorregut als susdits documents a causa de la impossibilitat, per motius crematístics, de desplaçar-se a la regió per obtenir informació, vera i pròpiament, de primera mà.

I. L'Amèrica Llatina com a colònia de Castella i Portugal

"Des del descobriment fins als nostres dies, tot s'ha transmutat sempre en capital europeu o, més tard, nord-americà, i com a tal s'ha acumulat i s'acumula en els llunyans centres de poder." ² Amb aquests mots descriu Eduardo Galeano, el cèlebre escriptor i periodista uruguaià autor de l'assaig *Las venas abiertas de América Latina* ³, el seu punt de vista sobre la realitat socioeconòmica que ha imperat a Llatinoamèrica d'ençà l'arribada dels colonitzadors castellans i portuguesos al continent. A mode de denúncia, caldria remarcar per començar, no han estat pocs ni poques les i els intel·lectuals i estudiosos els que han volgut fer palès de l'escàs coneixement, en termes globals, en el si de la societat llatinoamericana, de la seva pròpia història com a poble. Així doncs, aquests mateixos autors indigenistes han fet notori que, al seu parer, la història llatinoamericana s'ha explicat glorificant als colonitzadors, considerats com a herois, quan, en realitat, només actuaren vil i violentament encoratjant amb llurs accions l'etnocidi intrínsec a la Conquesta de les terres americanes. Expliquen, doncs, també el propi Galeano, quin fou el context històric que condicionà a la monarquia castellana a emprendre la recerca del Nou Món.

La Corona castellana de l'edat medieval es trobava amb greus problemes econòmics després de les despeses en matèria militar que haguí de realitzar durant els vuit-cents anys de Reconquesta o Conquesta cristiana d'Al-Àndalus per combatre el seu enemic, l'Islam. S'explica⁴ que Ferran el Catòlic i Isabel de Castella uniren llurs respectius regnes per evitar així el desmembrament dels seus dominis i poder vèncer, mercès, així mateix, a la rivalitat existent entre els dos darrers governadors musulmans de la Taifa de Granada, l'enemic musulmà. La Corona castellana, doncs, després de vuit segles en guerra, estava arruïnada i altament endeutada amb els seus creditors. Malgrat que aquesta Reconquesta havia estat concebuda com una *guerra santa*, per tant, amb el beneplàcit intrínsec de l'Església catòlica, el tresor reial estava esgotat. Isabel la Catòlica esdevingué, havent ja finit la guerra, la madrina de la Santa Inquisició que, en el mateix any 1492, va decidir expulsar tots els jueus i els musulmans de la Península; el que tingué dues clares repercussions, ambdues poc nobles, i, cal parar esment, justificades tan sols per una convicció religiosa i dogmàtica. De manera molt múrria els Reis Catòlics es desferen dels jueus ⁵ que, professionalment, es dedicaven al comerç i la banca, i molts dels quals havien prestat a la Corona uns diners que ja mai més els hi foren retornats.

² Eduardo Galeano, *Las venas abiertas de América Latina*, Siglo XXI de España Editores, Madrid, 1979, pàg. 2

³ ibídem

⁴ Pèire Vilar, *Historie de l'Espagne*, Presses Universitaires de France - PUF, París, 1947, Capítol III: *Les principales caractéristiques de l'histoire classique: Les temps modernes*

⁵ García Cárcel, R.; Moreno Martínez, D., *Inquisición: Historia Crítica*, Madrid, Temas de Hoy, 2000

D'altra banda els musulmans havien estat valuosos ramaders i agricultors i amb llur expulsió es perderen la immensa majoria de les collites del sud ibèric, relegant així la corona a una pobresa encara més agosarada. En el si d'aquesta situació desesperada, els reis veieren en la figura del navegant Cristòfor Colom ⁶, que havia promès arribar a l'Índia per a poder conquerir les riqueses que d'allà en podia expropiar, una via per a intentar cercar una nova font de diners, tal vegada inesgotable, que podia pal·liar llurs problemes crematístics.

Gravat que data de l'any 1559 realitzat pel cartògraf, gravador i orfebre belga Théodore de Bry que mostra una de les naus de l'almirall Colom.

L'escomesa de Colom fou entesa i patrocinada com una empresa estatal, recolzada, així mateix, per l'Església catòlica, que li concedí caràcter sagrat. Com bé és sabut, Colom no arribà pas a l'Índia, sinó que ho féu a Amèrica, el Nou Món que més tard esdevingué, durant aproximadament quatre segles, una part dels imperis castellà i portuguesos.

Els conquistadors trobaren al Nou Món una terra verge, exuberant i molt rica en preades matèries com l'or, el poder de les quals no dubtaren en obtenir per mitjà de les armes. De fet aquesta fou sempre la principal escomesa de castellans i lusitans: obtenir tantes riqueses com poguessin per al tresor de llurs estats. L'Església catòlica, plenament immersa en el procés de conquesta, consagrà, novament, l'annexió dels territoris americans emparant-se en l'expansió de la fe cristiana, però nogensmenys hi veié, també prou, el negoci, crematísticament parlant, que suposava cristianitzar el Nou Món i per tant, de gaudir de la seva hegemonia religiosa.⁷

S'explica que els avenços tecnològics dels conqueridors (la roda, el ferro, la pólvora, les armes de foc, les armadures, etcètera) fascinaren i atemoriren a parts iguals els aborígens, el que facilità, en última instància, llur veloç rendició als europeus. Els ajudaren en la conquesta, així mateix, les malalties que amb si dugueren al Nou Món i que aniquilaren, gairebé de manera involuntària, una massa demogràfica prou significativa durant aquell període, si bé encara avui dia segueix essent un problema amb el que s'enfronta la regió.

⁶ *Enciclopèdia Catalana* (edició en línia). A l'article *Cristòfor Colom*, s'explicita l'ús correcte en llengua catalana d'aquest nom i d'aquest cognom per a designar el navegant, així com també s'hi exposa el resum de les tesis que històricament han defensat la catalanitat del descobridor d'Amèrica.

⁷ *Enciclopèdia Catalana* (edició en línia). A l'article *Bartolomé de las Casas*, cal fer atenció al següent fragment, on es fa palès de la importància de la figura de l'eclesiàstic andalús, que defensà, en contraposició a la tònica establerta, la colonització i l'evangelització pacífiques dels territoris conquerits, així com, tardanament, l'impuls de les cultures autòctones: *Impulsà el respecte a les cultures autòctones, negà a l'emperador el dret de destruir-les per raons d'evangelització i es refusà a beneir l'asserviment dels indis als conqueridors.*

En el moment en què es donà per acabada la conquesta, quan ja totes les castes governants dels aborígens havien estat vençudes, succeïren dos fenòmens que determinarien, per sempre més, la identitat del subcontinent.

L'expropiació total de tots els béns d'or, plata i pedres precioses americanes cap a la península Ibèrica⁸ dona inici a aquest propi fenomen que s'ha anat succeint en el temps fins arribar als nostres dies (canviant, però, el centre de poder del continent europeu als EUA). I, d'altra

Símbols que identifiquen, respectivament, la *Lusofonia* i la *Hispanitat*, expressions modernament emprades per a designar el conjunt d'Estats on, influenciats per les metròpolis ibèriques, es parla portuguès o castellà i es considera, per consegüent, que llur cultura està relacionada amb aqueixa llengua que empen. Constitueixen, per tant, l'expressió contemporània de l'hegemonia cultural ibèrica (lusitana i castellana, respectivament) imperant arreu de les antigues colònies.

banda, l'aniquilació irreflexiva i brutal (l'etnocidi, podríem dir) de les civilitzacions indígenes suposà, intrínsecament, l'eterna pèrdua dels coneixements que aquestes tenien en diversos camps de la ciència o la medicina, que es creuen, tal vegada, molt avançats. Simbolitza, doncs, aquest fet, la pèrdua de la pròpia identitat i la dilució, durant un bon grapat de segles, de la seva identitat ètnica en el si d'un *hispanocentrisme* o *lusocentrisme* culturalment imperants.

D'altra banda, però també entenent el consegüent fenomen com l'inici o el preludi de les circumstàncies actuals, cal advertir que les poblacions indígenes⁹ foren agrupades, un cop aniquilats per complert llurs líders, en determinades regions on, propietat de llurs *encomenderos*¹⁰, eren forçats a treballar en mines o en jaciments d'or i plata. Havien esdevingut, per tant, esclaus.

⁸ *Enciclopèdia Catalana* (edició en línia). A l'article *Revolució de preus*, s'explica el procés inflacionari que patí el conjunt del continent europeu durant el segle XVI, tenint aquest fenomen especial importància a la península Ibèrica, degut, segons apunten diversos experts en la matèria, a aqueixa arribada d'or i plata de les Índies. Distintes teories cerquen explicar el fenomen, que provocà l'alçament indiscriminat dels preus dels abastiments, si bé encara no existeix consens.

⁹ *Enciclopèdia Catalana* (edició en línia); articles *Inca*, *Asteca* i *Maia*. Cal mencionar aquestes tres grans civilitzacions precolombines, atès que foren les que aconseguiren un desenvolupament social, cultural i econòmic més complex d'entre les civilitzacions aborígens sud-americanes i centreamericanes.

¹⁰ *Enciclopèdia Catalana* (edició en línia). A l'article *Encomienda*, cal destacar el següent fragment: [...] encomiendas de indios aplicades a Amèrica després de la descoberta i que consistien en la cessió, a un encomendero, dels drets que els indis havien de pagar a la corona; en canvi, l'encomendero es comprometia a instruir i evangelitzar el lot d'indis que li havia tocat i que treballava per a ell (encomienda de servicio personal) o que pagava en diners (encomienda de tributo). Introduïda a les Antilles el 1503, l'encomienda es convertí en la base de la vida econòmica dels conquistadors, que, per explotar la terra i aconseguir uns beneficis elevats, volien una mà d'obra barata. Però la idiosincràsia dels indis antillans topà amb les formes econòmiques i culturals dels conqueridors, i la població indígena experimentà una minva impressionant. Al continent la situació fou distinta, puix que el nivell econòmic dels indis i llur predisposició per al treball eren superiors; això hi féu predominar l'encomienda de tributo.

De totes aquestes circumstàncies n'és llegat el que hom coneix com a *nacionalisme llatinoamericà*, prou estès avui dia, que clama recuperar allò que considera que li pertany, comprenent en aquest concepte la seva identitat i cultura i, així mateix, allò merament material, que ha estat espoliat per Europa antany i, en l'actualitat, pels Estats Units, tot plegat concebut com una reacció contrària a qualsevol dominació forana.

III. La independència dels actuals Estats llatinoamericans

A principis del segle XIX les primeres colònies de l'Imperi espanyol començaren a revoltar-se contra el règim, i fou així com, l'abril de l'any 1810 es produí un aixecament a Caracas (Veneçuela) ¹¹ que iniciaria un seguit imparable d'alçaments de caire independentista arreu del continent que culminarien, a sa fi, amb la consecució de la sobirania dels Estats llatinoamericans. ¹²

El líder, tant intel·lectual com espiritual, que organitzà l'alçament caraqueny de l'any 1810 i els distints moviments d'alliberament nacional posteriors fou Simón Bolívar ¹³, una figura clau per al nacionalisme llatinoamericà, tant coetani com actual. Estimulat pels ideals de la Revolució Francesa, Bolívar, d'un perfil molt personalista, encetà el projecte d'alliberar les nacions sud-americanes colonitzades per Castella i Portugal, per a la fi, unir-les en un projecte polític únic d'abast continental ¹⁴.

Retrat del revolucionari burgès Simón Bolívar. Al quadre s'hi aprecia, pel posat i per les robes, la seva qualitat d'hisendat.

¹¹ Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàgs. 95-101

¹² Cal entendre que els moviments independentistes llatinoamericans foren promoguts i defensats pels criolls, fills de peninsulars nascuts a Amèrica, pertanyents a la classe burgesa, que, per motius crematístics més que no pas culturals, havien decidit independitzar-se d'una metròpoli que, al seu entendre, els espoliava. Cal fer esment que, als inicis de les revolucions, tampoc aquests no contemplaren millorar la situació de les classes populars ni dels esclaus de llurs països i és per això que encara actualment, entre els sectors polítics més esquerranosos de Llatinoamèrica, hi ha establerta una polèmica entorn la figura de criolls com Bolívar, que si bé configuren un referent històric tan important per a l'actual nacionalisme llatinoamericà, no deixen d'ésser personatges pertanyents a la burgesia, i per tant, de la classe social a la que políticament i ideològica s'oposen.

¹³ Simón Bolívar (Caracas, 1783 — Santa Marta, Colòmbia, 1830), fou un militar i polític sud-americà. Féu els primers estudis a Caracas; més tard es traslladà a Madrid i viatjà per Europa. L'any 1808 ja era a Veneçuela. El 1810 Veneçuela proclamà la independència, i Bolívar fou enviat a Londres en missió diplomàtica. De tornada a Veneçuela, començà amb Francisco de Miranda la lluita contra els realistes. El 1812 capitularen els patriotes, i Bolívar anà a Cartagena (Colòmbia) i prengué part en la lluita d'aquest país contra la metròpoli. L'any 1814, des de Jamaica, escriví la *Carta de Jamaica*, que constituïa tot un pla estratègic de lluita. Després de residir a Haití, expatriat, tornà al continent i reprengué la lluita. Angostura (Ciudad Bolívar) es convertí en la capital. Hi fou instal·lat un congrés (1819) i hi fou editat el *Correo del Orinoco*. El 1819, després de vèncer els realistes a Boyacá, prengué Bogotà i fou elegit president de la república. Tornà a Veneçuela, on acordà un armistici amb el general espanyol Morillo. El congrés acordà de crear Colòmbia (1819) amb la unió de Veneçuela, Nova Granada i Quito. Maracaibo es pronuncià per la independència, i Bolívar l'ocupà. Romput l'armistici, tingué lloc, el 1821, la batalla de Carabobo (Veneçuela), on venceren les tropes de Bolívar. Alliberada Veneçuela, Bolívar reuní un nou congrés a Cúcuta (Colòmbia, 1821), i decidí de continuar la lluita en altres terres del continent. El 1822 es traslladà a Guaiaquil (Equador) i obtingué la victòria de Bombona. Afermada la independència del Perú (1824), el país fou dividit en el Perú actual i Bolívia. La seva tasca com a estadista també fou immensa, puix que, en plena lluita, dictà decrets organitzant escoles, hospitals, camins, tribunals, i mesures econòmiques. Extret de l'*Enciclopèdia Catalana* (edició en línia); article *Simón Bolívar*.

¹⁴ Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàgs. 95-101

Després de diversos èxits i fracassos al camp de batalla, Bolívar creu veure reeixir el seu projecte polític quan s'estableix l'Estat de la Gran Colòmbia, que comprenia territorialment el que avui dia és territori nacional colombià, veneçolà, equatorià i panameny, entre d'altres petites regions pertanyents a d'altres Estats actuals, però errà: resultà ésser un fracàs, malgrat que en si son projecte i sa finalitat van esdevenir un anhel prou estès que restà prou arrelat, encara en l'actualitat, en el si de la societat llatinoamericana.

La figura de Bolívar, si bé controvertida en opinió de determinats sectors contemporanis del nacionalisme llatinoamericà de tendència esquerranosa, per la seva qualitat de burgès, és considerat, nogensmenys, per un sector majoritari d'aquests nacionalistes, l'ideòleg de sa ambició i son projecte polític actuals, així com, cal parar esment, el llibertador (malnom que li fou assignat, val a dir) dels primers països independitzats de la metròpoli¹⁵ que els havia colonitzat i espoliat.

Establint paral·lelismes amb l'actualitat, val a dir que Bolívar efectuà proves pilot del que avui dia ha esdevingut una realitat; l'any 1826, quatre anys abans de morir, Bolívar organitzà una reunió a Panamà anomenada Congrés Amfictiònic, on se cercava *"enrobustir l'amistat entre els nous Estats i fonamentar sobre sòlids principis la possessió del territori i les relacions internacionals"* ¹⁶. Aquest fou, doncs, malgrat son fracàs, el primer intent en la història del continent d'establir un òrgan polític de caràcter *supraestatal* i nacionalista d'àmbit llatinoamericà, el que, de fet, avui dia ha esdevingut palès, com ja hem esmentat. Es tracta de l'actual ALBA (Aliança Bolivariana per als Pobles de la Nostra Amèrica)¹⁷, una unió política, econòmica i social d'alguns Estats americans, sobre la qual en parlarem en un altre apartat.

A tot això cal afegir, a més a més, que l'Amèrica Llatina, en aconseguir la independència, aviat tingué les seves constitucions, d'un to marcadament liberal, però no pas, pel contrari, una burgesia autòctona, com sí l'havien tingut els EUA quan s'independitzaren, per exemple, que es proposés com a missió històrica el desenvolupament del capitalisme nacional puixant. Les burgesies d'aqueixes terres havien nascut, per restar per sempre més així, com a mers instruments del capitalisme internacional, pròsperes peces de l'engranatge d'un incipient sistema capitalista globalitzat.

¹⁵ Es diu que *metròpoli* és el mot emprat per designar l'estat colonitzador respecte a les seves colònies.

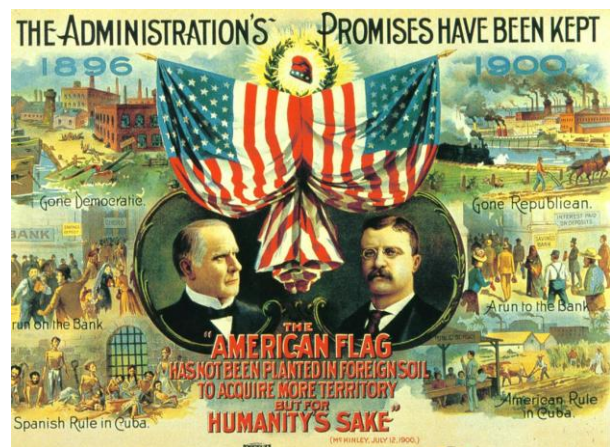
¹⁶ Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàgs. 95-101

¹⁷ Cal parar esment en que l'ALBA és un projecte estructurat com a contraproposta de l'ALCA (Àrea Lliure de Comerç de les Amèriques), que fou el nom oficial que rebé l'expansió del Tractat de Lliure Comerç de l'Amèrica del Nord a la resta d'Estats americans, incloent, fins i tot, Cuba. Aqueixa proposta, establerta als EUA l'any 1994, cercava establir arreu del continent americà el lliure comerç, per tant, assumia intrínsecament les demandes dels partidaris de l'economia de mercat, el liberalisme i el capitalisme. En refús a aqueix tractat, l'ALBA nasqué posant èmfasi en la lluita contra la pobresa i l'exclusió social, prenent com a base les doctrines de l'esquerra de l'espectre polític. En un punt posterior d'aquest treball són detallades més acuradament les funcions de l'ALBA.

IV. L'Amèrica Llatina sota l'hegemonia econòmica dels EUA

Ja des de la més primerenca història dels EUA com a nació independent es féu palès de les seves intencions expansionistes. James Monroe, el cinquè president nord-americà, establí un principi polític, conegut pel nom de *Doctrina Monroe*¹⁸, el pensament del qual quedà sintetitzat en la popular frase *Amèrica per als americans*, que explicitava l'hostilitat dels EUA a que els Estats europeus intervinguessin en llurs afers continentals. Sota el pretext d'aquesta frase, els EUA encetaren llur política expansionista per les Amèriques, que mai més ha cessat i que els ha dut, com assenyala el periodista de la BBC Gavin Esler a *enderrocar o soscavar l'autoritat d'uns 40 governs llatinoamericans al segle XX*¹⁹.

En el seu afany per controlar el continent, els nord-americans varen emprar diverses tècniques per annexionar les diverses colònies *hispanòfones* que anaven independitzant-se de Madrid, com per exemple donant armes als ciutadans de Nou Mèxic, Califòrnia o Florida per a que es declarassin *territoris neutrals actius*, tot aconseguint, *de facto*, llur control, i arrabassant-li a Mèxic, tanmateix, el domini d'aquestes terres, actualment part del territori nacional nord-americà.²⁰

Cartell propagandístic del Partit Republicà nord-americà de l'any 1900. En ell s'hi aprecia la inscripció: *La bandera nord-americana no s'ha erigit en sòl estranger per adquirir més territori, ans pel bé de la humanitat*; i es mostren, a banda i banda, les diferències que segons el partit hi haguí entre l'administració espanyola de Cuba, pèssima segons fan palès, i la nord-americana, que glorifiquen.

¹⁸ *Encyclopaedia Britannica* (edició en línia). A l'article *Monroe Doctrine*, document original datat del 2 de desembre del 1823, es descriu que fou un *cornerstone of U.S foreign policy enunciated by President James Monroe in his annual message to Congress. Declaring that the Old World and New World had different systems and must remain distinct spheres, Monroe made four basic points: (1) The United States would not interfere in the internal affairs of or the wars between European powers; (2) the United States recognized and would not interfere with existing colonies and dependencies in the Western Hemisphere; (3) the Western Hemisphere was closed to future colonization; and (4) any attempt by a European power to oppress or control another in the western hemisphere would be considered as a hostile action.*

¹⁹ Gavin Esler, *Cómo EEUU perdió Latinoamérica*, bbc mundo.com, 3 d'abril del 2006 (edició en línia) <http://news.bbc.co.uk/hi/spanish/latin_america/newsid_4873000/4873678.stm>

²⁰ Jairo Larotta, *Expansión de los EEUU en Latinoamérica y perspectivas para el siglo XXI*, aporrea.org, 1 d'abril del 2005 (edició en línia) <<http://www.aporrea.org/actualidad/a13021.html>>

Cal remarcar que, històricament, una de les raons principals dels EUA per invertir a l'exterior ha estat el desenvolupament dels seus recursos naturals, particularment minerals i, més especialment, del petroli, la riquesa més monopolitzada de tot el sistema capitalista.

A tall d'exemple, val a dir que el Perú, malgrat haver cregut reeixir en la consecució de la seva independència, passà, *de facto*, a ésser controlada per una Gran Bretanya que havia ocupat el lloc d'Espanya. O, així mateix, val a dir que el coure no va trigar massa a ocupar el

lloc del salnitre com a biga mestra de l'economia xilena, alhora que l'hegemonia britànica anteriorment preponderant cedia pas al domini nord-americà.

En l'actualitat, però, els mètodes emprats per sotmetre a llur control l'Amèrica Llatina són uns altres: imposar la venda de llurs productes (les matèries primes dels quals, val a dir, són extreïdes pràcticament de franc o de manera molt econòmica de Llatinoamèrica) arreu del continent per mitjà de la ja esmentada ALCA (Àrea de Lliure Comerç de les Amèriques) i devaluant les monedes autòctones, tot intentant, de retruc, imposar el dòlar (com és feu, en més d'una ocasió, a Veneçuela, per exemple). ²¹

Les pràctiques per mantenir estable aquest sistema les podem sintetitzar emparant-nos en el següent pretext, explicitat per Meyer Amschel Rothschild, un banquer judeoalemany setcentista, fundador d'una de les famílies de negocis més importants de la història: *Permetin-me fabricar i controlar els diners d'una nació, i no m'importarà qui siguin els seus governants.*²²

Tal com remarcava Gavin Esler, el periodista de la BBC, no han estat pocs els casos en què els EUA han jugat les seves cartes a Llatinoamèrica com més els ha convingut, sovint contradient-se ideològicament a si mateixos i emprant, quan ho han considerat escaient, la violència per tal d'aconseguir llurs objectius. ^{23, 24}

²¹ Gavin Esler, *Cómo EEUU perdió Latinoamérica*, bbc mundo.com, 3 d'abril del 2006 (edició en línia) <http://news.bbc.co.uk/hi/spanish/latin_america/newsid_4873000/4873678.stm>

²² Jairo Larotta, *Expansión de los EEUU en Latinoamérica y perspectivas para el siglo XXI*, aporrea.org, 1 d'abril del 2005 (edició en línia) <<http://www.aporrea.org/actualidad/a13021.html>>

²³ ibídem.

²⁴ Gavin Esler, *Cómo EEUU perdió Latinoamérica*, bbc mundo.com, 3 d'abril del 2006 (edició en línia) <http://news.bbc.co.uk/hi/spanish/latin_america/newsid_4873000/4873678.stm>

Chile: Derecha oligárquica pinochetista al poder.

Vinyeta satírica xilena que al·ludeix la dreta de l'espectre polític, de la que palesa que assumeix i col·labora amb els interessos econòmics dels Estats Units. És per això que apareix, com a metàfora visual, el símbol del dòlar amb els oligàrquics dretans jaient al capdamunt d'aquest mentre controlen tota la massa, que és davall, ergo, subordinada als del damunt.

V. Les revolucions a Mèxic i Cuba: les primeres insurgències reeixides dels Estats independents^{25, 26}

Un ampli sector de les societats llatinoamericanes patí una frustració, econòmica i social, després de la independència i de l'establiment dels Estats independents, però aburguesats²⁷, en els que vivien. La major part de la població, però, no havia aconseguit millorar les condicions de vida de la colònia i, per tant, el seu país seguia condemnat a la monocultura i a la dependència econòmica de les classes benestants per part de les classes populars. Fou en aquest context que l'any 1910 el poble mexicà, majoritàriament persones de classe humil, s'alçà en armes contra el seu president, Porfirio Díaz, que havia continuat la negativa històrica de redistribuir els camps mexicans entre tots els seus habitants, és a dir, la negativa d'acabar amb els latifundis. Des del sud del país Emiliano Zapata²⁸ encetà la Revolució Mexicana, eminentment agrarista, que va reeixir durant un període indefinit de temps (alguns historiadors assenyalen l'any 1917, d'altres el 1924 i d'altres el 1940).²⁹

Fotografia datada dels anys de la Revolució Mexicana on s'hi aprecia el líder d'aquesta, Emiliano Zapata, lluint el vestit tradicional mexicà i armat amb una escopeta i una espasa.

Cal remarcar que tant el latifundi com el minifundi són els colls d'ampolla que impedeixen, encara avui dia, el desenvolupament de qualsevol mena de creixement del sector agropecuari i, de fet, de tota l'economia llatinoamericana.

²⁵ Mario Llerena, *La revolución insospechada: origen y desarrollo del castrismo*, Buenos Aires, Eudeba, 1981.

²⁶ Javier Garciadiego, *Introducción histórica a la Revolución mexicana*, Secretaría d'Educació Pública del Govern de Mèxic, 2006.

²⁷ La classe econòmicament dominant als nous països sobirans era la burgesia criolla, conformada pels fills de peninsulars que, nascuts o no a Amèrica, havien pres el relleu de poder als antics colonitzadors lusitans i castellans. L'perfil sociològic es correspon amb els de l'actual oposició política als governs esquerranosos llatinoamericans, cal fer esment. Són autòctons, si bé no aborígens. A més, són encara els que controlen gran part de l'economia al continent.

²⁸ A tall d'exemple val a dir que la figura d'Emiliano Zapata és encara avui dia reivindicada com a pioner revolucionari, de classe humil, per les esquerres arreu del món. Fins i tot un moviment insurgent mexicà actual, mencionat en aquest treball, duu son nom en homenatge implícit a la seva figura.

²⁹ *Enciclopèdia Catalana* (edició en línia). A l'article *Revolució Mexicana*, s'explicita el desenrotllament del fenomen, d'ençà que brollà fins que va finir, segons aquesta enciclopèdia quan l'any 1919 Emiliano Zapata fou assassinat.

Per això, tanmateix, a tall d'exemple, les polítiques del president Juan Domingo Perón, a l'Argentina de mitjans del segle XX, suposaren un desafiament a l'oligarquia terratinent, en imposar l'estatut peó ³⁰ i l'acompliment del salari rural mínim.

Fotografia en què s'aprecia l'alçament d'armes dels insurrectes cubans com a símbol de llur victòria definitiva, quan entraren triomfals l'1 de gener del 1959 a Santiago de Cuba. Al centre, en primer plànol, observem Fidel Castro, líder de la Revolució i també del país d'ençà el 1976 fins al 2008.

Per la seva banda, Cuba, que havia batallat en dues llargues guerres contra Espanya per aconseguir la seva independència, es trobava als anys 50 del segle XX immersa en una dictadura. Abans, però, a finals del segle XIX, començaria l'anomenada Guerra Necessària (1895-1898), que independitzaria Cuba d'una Espanya que perdria per sempre més el seu preuat imperi colonial. Cuba, malgrat els advertiments del líder independentista José Martí, aconseguí la seva

independència amb el suport dels EUA, que ja mai més perderen llur interès en l'illa. Als esmentats anys 50, en un context de profunda crisi social i econòmica criticada fins i tot per un sector de l'empresariat cubà i, durant els primers dos anys de la dècada, per uns EUA que condemnaven la violència d'un règim dictatorial que els afavoria, s'estengué el sentiment de revelació contra el dictador Batista en el si de la societat cubana. Després d'una revolució reeixida (que s'estengué del 1953 al 1959), l'illa esdevingué, mercès a l'adscripció al Partit Comunista dels caps revolucionaris, un nou Estat socialista, aliat durant els anys de la Guerra Freda amb el bloc soviètic i durament atacat, per tal d'acabar amb el seu règim, per part d'uns EUA que, encara en l'actualitat, mantenen un bloqueig econòmic repetidament condemnat per les Nacions Unides (en sis ocasions, per ser precisos).³¹

Cal dir que Cuba és avui admirada per socialistes i comunistes d'arreu del món, però no debades, puix que el seu sistema social ha estat elogiat per l'ONU, el Banc Mundial, l'OMS i Unicef, i és, així mateix, l'únic país en vies de desenvolupament amb un índex de desenvolupament humà comparable al d'un Estat desenvolupat.³²

³⁰ Es tracta d'una llei aprovada l'any 1944 a l'Argentina que va establir per primera vegada una regulació del treball rural d'acord als principis del Dret Laboral.

³¹ Daniel Desaloms, *Bloqueo, la guerra contra Cuba*, 2005 (documental)

³² *Cuba*, Narr. Maria Casado, *59 segundos*, TVE, Sant Cugat del Vallès, 7 d'abril del 2010 (programa de televisió)

Cal parar esment, així mateix, a que la Revolució Mexicana és també un referent per l'esquerra revolucionària contemporània, en tant que la figura de Zapata inspirà els rebels de l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional (EZAN o, en castellà, EZLN), que controlen l'Estat mexicà de Chiapas, un dels més pobres del país.³³

³³ *Enciclopèdia Catalana* (edició en línia). A l'article *Chiapas*, cal parar atenció al següent fragment, on s'hi sintetitzen les claus del fenomen de l'EZAN: *Al gener del 1994 l'Ejército Zapatista de Liberación Nacional (EZLN) protagonitzà un alçament militar a l'estat de Chiapas per reclamar més drets per als indígenes, majoritaris a la regió, i principalment la redistribució de terres i l'adopció de mesures dirigides a posar fi a la pobresa. Les reivindicacions tingueren un fort ressò a tot Mèxic, on altres estats patien situacions similars, i provocaren una crisi contundent al país, en un moment en què el govern cercava una bona imatge internacional davant el seu ingrés a l'Acord Nord-americà de Lliure Comerç, que entrà en vigor el mateix dia d'iniciar-se la revolta zapatista. Tot i que durant la presidència d'Ernesto Zedillo hi hagué intents de negociació que es materialitzaren en els Acords de San Andrés del 1996, no fou fins al final de l'any 2000, després de les eleccions presidencials, que portaren a la victòria del conservador Vicente Fox, que es reinicià el diàleg. El nou president, que ja durant la campanya electoral prometé resoldre el conflicte, impulsà una llei sobre drets i cultura indígenes. Per la seva banda, l'EZLN posà com a condició prèvia al diàleg l'acompliment dels acords del 1996 i l'alliberament dels presos zapatistes. L'estat de Chiapas continuà essent un dels més pobres de Mèxic, amb elevats índexs d'analfabetisme i alts nivells de marginació de la població indígena; actualment la seva situació no ha millorat, a causa dels anys de conflicte i militarització de la zona, i la dura repressió sobre la població exercida per l'exèrcit mexicà i grups paramilitars vinculats als grans propietaris de la terra.*

VI. El Xile d'Allende: la revolució socialista democràtica que van enderrocar els EUA

L'any 1970 es vivia un clima de tensió política especialment destacable a Xile, a causa, principalment, de posicions radicalment oposades de diferents sectors de la societat respecte a l'afer de l'explotació de les mines de coure de l'estat. D'una banda, el Partit Nacional (partit de dretes, sorgit arran de la fusió d'altres partits conservadors i liberals) defensava la liberalització del susdit mercat i la defensa de la propietat privada; però en l'altre bàndol trobàvem Unitat Popular, el líder de la qual era Salvador Allende ³⁴, que proposava la nacionalització de les explotacions del coure, a més d'una revolucionària reforma agrària (que s'aconseguí dur a terme) i d'altres mesures que farien virar el país cap al socialisme. Enmig d'aquests dos grans partits, es trobava el Partit Demòcrata Cristià, que combregava prou amb les idees d'Unitat Popular, malgrat que presentava dues característiques que la diferenciaven: la base de la seva acció política raïa en l'humanisme cristià i no pas en l'ateisme promulgat per Unitat i, així mateix, proposava una nacionalització pactada o parcial de les explotacions de coure i no pas una nacionalització completa i de soca-rel de tal mercat.

Secretament, el Partit Demòcrata Cristià i la Unitat Popular, pactaren, amb una voluntat prou evident per ambdues bandes, que, si els resultats els eren favorables, governarien plegats. Aquest pacte, val a dir, es féu públic després d'haver-se conegut els resultats electorals.

L'important però, és que tothom donava per vencedor, d'antuvi, al Partit Nacional (inclús se li augurà majoria absoluta en una enquesta molt primerenca de la campanya electoral), i per tant, la sorpresa (i acompanyada d'aquesta, la crispació) arribà quan es conegueren els resultats i, sobretot, quan fou investit president Allende. Fou llavors quan els EUA s'immisciren en l'assumpte i començaren a mobilitzar-se per enderrocar el govern que promulgava un viratge cap al socialisme, actuant sota el pretext *d'intervenir per a defensar els interessos dels EUA a la regió*, que al capdavant, volia dir actuar en favor dels lobbys econòmics que empreses molt importants de capital nord-americà tenien establerts a les mines d'explotació de coure del territori xilè.

³⁴ *Enciclopèdia Catalana* (edició en línia). De l'article *Salvador Allende Gossens*, destaca: *Llicenciat en medicina el 1932, i un dels fundadors, el 1933, del Partit Socialista Xilè, fou diputat del 1937 al 1946 i ministre de sanitat dins el govern de Pedro Aguirre Cerda en els períodes 1939-41 i 1941-42. Senador des del 1945, ocupà el càrrec de president del senat el 1952. Es presentà com a candidat presidencial el 1952, 1958 i 1964, però les tres vegades fou derrotat. Finalment, com a representant de la coalició d'esquerres Unitat Popular, assolí la presidència el 1970, amb el 36% dels vots. La seva política, anomenada via xilena al socialisme, maldà per un trànsit pacífic al socialisme. Nacionalitzà els bancs, les mines de coure i algunes grans empreses i hagué d'afrontar les pressions nord-americanes. Malgrat les creixents dificultats (elevada inflació, etc), la Unitat Popular obtingué, el 1973, el 43% dels vots en les eleccions legislatives. Al juny del 1973 superà un intent de cop d'estat, però al setembre del mateix any fou enderrocat per un cop d'estat militar que posà fi al règim democràtic i durant el qual Allende fou mort pels insurgents.*

L'administració del president republicà nord-americà Richard Nixon, en coordinació amb la CIA (Agència Central d'Intel·ligència nord-americana), féu tots els possibles per tal d'evitar el nomenament d'Allende com a president de la República, per mitjà de l'encetament de dues operacions secretes conegudes amb el nom de *Track One* i *Track Two*.

Track One fracassà, ja que consistia en què el candidat nacional (el burgès Jorge Alessandri) sortís escollit president en el Congrés amb el recolzament dels democristians, però, al mantenir aquests un pacte secret amb els populars, tal cosa no fou possible. *Track Two*, emperò, sí que reeixí, donat que el seu propòsit era promoure un Cop d'Estat militar, conseqüència de tota una sèrie d'accions i fets realitzats amb anterioritat, que creessin un clima d'inestabilitat política, social i econòmica tal, que propiciés el propi Cop d'Estat.

Així doncs, amb l'ajuda explícita i essencial dels EUA, l'11 de setembre de l'any 1973, després d'haver acomplert el propòsit de crear un ambient d'inestabilitat en tots els àmbits al país, tot un seguit de militars (agrupats baix el nom de *Confraria*) que prèviament havien planejat i conspirat contra el govern d'Allende, que havien mantingut constants contactes amb els caps de la Casa Blanca i del Partit Nacional i que comptaven amb la col·laboració

El president Allende, a l'esquerra en segon plànol, durant els atacs al Palau de La Moneda, seu del govern xilè, durant el cop d'Estat que acabà amb el seu mandat i amb la seva vida.

explícita de diversos grups i/o milícies d'ideologia ultradretana i/o feixista (*Pàtria i Llibertat*, com a màxim representant), dugueren a terme un Cop d'Estat que fou l'esclat del terror per als habitants de Xile i que significà el cessament, per a les xilenes i per als xilens, de la llibertat durant els setze anys i mig següents i, tanmateix, la mort del president Allende que, veient que la seva situació no tenia cap altra eixida possible, acabà amb la seva vida en el decurs dels atacs al palau presidencial.

Certament, els dies, setmanes i mesos immediatament posteriors al Cop d'Estat dut a terme pel general en cap de l'exèrcit xilè (que esdevindria cap d'Estat durant el règim totalitari), Augusto Pinochet, esdevingué un veritable règim del terror³⁵ i de la persecució, una autèntica caça de bruixes, que cercava a qualsevol *traïdor de la pàtria*, que al capdavant, resultaven ésser tots els que simpatitzaven o militaven a la Unitat Popular d'Allende. Milers de persones militants, enterraren, cremaren o, simplement, es desferen de qualsevol element material que els pogués vincular amb l'esquerra, amb la clara finalitat d'intentar defugir de la tortura o inclús la mort que la repressió feixista del nou govern militar al poder promulgava, tal com Allende havia predit que succeiria en el seu darrer discurs presidencial emès radiofònicament.

³⁵ Els ja esmentats grups paramilitars (com *Pàtria i Llibertat*), tingueren un rol molt important en les represàlies que endegà el govern ultradretà després del reeixit cop d'Estat. A més, cal destacar, per exemple, la figura de Víctor Jara, músic, cantautor i director de teatre xilè, procedent d'una família camperola i simpatitzant del moviment d'esquerrers, que fou torturat i assassinat a l'Estadi de Xile (estadi que en l'actualitat duu el seu nom) cinc dies després del cop d'Estat, on, com ell, foren dutes centenars de persones, que, cridades a viva veu, eren assassinades en el lloc mateix en què s'estaven.

VII. Les revolucions socialistes democràtiques: Veneçuela i Bolívia

VII. I. Veneçuela i la revolució bolivariana

• VII. I. I. Precedents històrics: les guerrilles armades esquerranoses

D'ençà, en especial, la segona meitat del segle XX, i tal com va passar a la pràctica totalitat d'Estats iberoamericans, una sèrie de rebels esquerranosos que cercaven combatre els poders polítics dominants a llurs Estats (en moltes ocasions s'enfrontaven a les dictadures feixistes que la dreta i l'extrema dreta autòctones, amb l'ajut explícit o implícit dels EUA, havien instaurat en llurs països, sovint, havent enderrocat governs d'esquerrres democràticament elegits, com fou el susdit cas del Xile d'Allende o de la Guatemala de Jacobo Arbenz) començaren a cobrar força i es constituïren en guerrilles armades, ideològicament pertanyents a l'esquerra revolucionària. La importància d'aquestes guerrilles rau en que la immensa majoria d'aquestes esdevindran, amb la caiguda de les dictadures, el que avui dia són els grans moviments de l'esquerra política llatinoamericana, sovint, com es fa palès en aquest treball, al capdavant de nombrosos governs iberoamericans (Veneçuela, Bolívia, l'Equador, el Brasil, etc.).

Banderes de les antigues *Forces Armades d'Alliberament Nacional*, el braç armat del Partit Comunista de Veneçuela que fou fundat l'any 1962 i de *Bandera Roja*, un grup polític-armat de tendència maoista sorgit l'any 1970, inicialment arrel de l'escissió del sector més esquerranós del partit majoritari Acció Democràtica. Ambdós grups, el primer dels quals s'extingí, eren els referents guerrillers veneçolans de, respectivament, la dècada dels 60 i la dels 70.

Val a dir que aquestes guerrilles, en general, sorgiren com a moviment insurrecte palesa la impossibilitat de l'enderrocat sistema democràtic de garantir representació legítima, política i institucional, a les faccions més esquerranoses de l'espectre polític.³⁶

Amb el retorn de la democràcia, però, i en especial d'ençà les brutals crisis econòmiques que patí Llatinoamèrica (amb la pertinent adopció i aplicació de mesures fiscals neoliberals que

³⁶ Cal parar esment que als països on hi havia democràcia, si més no *de iure*, com a Veneçuela, aquesta era fortament bipartidista. El poder, des que se signà el pacte del *Punt Fix*, quedava repartit entre dos partits, Acció Democràtica i COPEI, amb diferències ideològiques difuses i més nominals que no pas reals. Aquesta, però, no va ser una situació inicial i permanent, sinó que anà forjant-se amb el pas del temps. Al marge d'aquests dos partits, per tant, restaven tot un seguit de petites forces, majoritàriament d'esquerra i d'extrema esquerra, amb una certa representació parlamentària però sense possibilitats reals de disputar el control del poder polític als dos grans partits. Tal fet motivà Chávez a conspirar contra un règim certament mancat, *de facto*, de democràcia. Cal afegir, a més, que era prou palesa en la societat veneçolana la corrupció de la classe política, però també, segons féu esment Chávez en unes declaracions^{36.1}, en el si de les Forces Armades; fet del que s'adonà ja en els primers temps de formar-hi part.

^{36.1} Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàg. 36

cercaven pal·liar-les) a la dècada dels 90, aquestes guerrilles optaren per pacificar llur acció política i anaren diluint-se en el si de partits democràtics.

Pel que fa Veneçuela, cal fer esment, el comandant de l'exèrcit veneçolà Hugo Chávez aconseguí, després de conspirar durant més de dues dècades contra el govern ³⁷, aglutinar l'esquerra revolucionària en un sol moviment insurrecte, de caràcter civil i militar ³⁸, conegut pel nom de Moviment Bolivarià Revolucionari 200 (MBR-200) ³⁹, que si bé fracassà com a tal, assentà les bases del futur PSUV ⁴⁰, la unió de la pràctica totalitat de forces polítiques esquerranoses veneçolanes, que reeixí electoralment l'any 1998 (anomenant-se encara Moviment Cinquena República) i que, encara enguany, governa el país amb el comandant Chávez al capdavant. ⁴¹

• VII. I. II. La figura d'Hugo Chávez Frías

A ulls fins i tot de la seva pròpia mare, Hugo Chávez era considerat políticament neutral.⁴² Aquesta anècdota palesa la doble vida que Chávez portà d'ençà que als 23 anys fundés l'EAPV al si de l'exèrcit, mantenint, emperò, irreprotxable la seva reputació com a militar fins que es

Imatge recent del comandant Chávez.
S'aprecien com a símbols del socialisme que el caracteritza, tant el puny alçat com la roba roja, que acostuma a vestir.

revela el seu vessant ocult quan l'any 1992 duu a terme un cop d'Estat, que acabà resultant fallit. La seva carrera com a militar es desenvolupà, per tant, amb normalitat, fent extensiu el seu missatge i el seu projecte, sempre d'amagat i de manera múrria, atès que, malgrat l'atreviment que suposava conspirar contra l'establishment des de dins d'ell, mai ningú dins l'exèrcit no sospità d'ell.

Chávez escalà tant com pogué en l'escala de càrrecs militars, fent esdevenir, entre tant, partícips de son projecte els seus col·legues de promoció i d'altres

³⁷ ibídem.

³⁸ Fou també militar en tant que l'any 1977 fundà, en el si de l'exèrcit, l'EAPV (Exèrcit d'Alliberament del Poble de Veneçuela), embrió del futur Moviment Bolivarià Revolucionari.

³⁹ Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàgs. 35-41

⁴⁰ Sigles del Partit Socialista Unit de Veneçuela.

⁴¹ La unió de les esquerres, aconseguida per Chávez l'any 1997, amb la creació del MVR (Moviment Cinquena República) que esdevindria l'any 2006 el ja mencionat PSUV, reeixí electoralment i aconseguí, amb el recolzament del MAS, governar el país. ^{41.1}

^{41.1} Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàgs. 134-143

⁴² Marcano, C.; Barrera Tyska, A., *Hugo Chávez sin uniforme*, Editorial Debate, Barcelona, 2006, pàg. 75

militars de la seva confiança⁴³, al temps que inicia converses amb diversos sectors esquerranosos de la societat civil, posant èmfasi en les converses amb les esmentades guerrilles, amb el Partit Comunista de Veneçuela, els seus afins i d'altres grupuscles propers ideològicament, com el MAS⁴⁴, que se n'escindí l'any 1971, i que entre els anys 1983 i 1988 esdevingué la tercera força política a Veneçuela (si bé mai no depassà el deu per cent dels vots).⁴⁵

Els vers motius de Chávez per conspirar contra el sistema establert raïen, tal vegada, en els seus humils orígens. Fill de professors nasqué i creixé a Sabaneta, una petita localitat veneçolana de províncies, allunyada de la capital i de la modernitat d'aquesta. Potser fins i tot més que no pas la seva procedència geogràfica l'esperit revolucionari dels seus avantpassats determinà la seva ideologia. Aquest esperit és palès ja en el seu pare, militant durant un temps de la COPEI, però també en el seu rebesavi, el coronel Pedro Pérez Pérez, cap guerriller de mitjan del segle XIX que lluità contra l'oligarquia terratinent; o el seu besavi, el llegendari rebel *Maisanta*, que batallà contra la dictadura del general Juan Vicente Gómez i contra els soldats d'aquest, sobre els que es conta que, en una ocasió, vinguts a Barinas per matar camperols i per cremar tots els estables i edificis es trobaren amb la resistència de l'avantpassat de Chávez, que trobà la mort a la presó d'ençà que fos capturat per pertànyer a un moviment guerriller.⁴⁶

En aquesta cerca de justícia social, emparada i originada en la seva provenença, l'any 1999, ja com a president, argüí davant d'un periodista que, malgrat els canvis de règim, malgrat haver viscut els darrers anys, *de facto*, en una democràcia, res no havia canviat pel poble baix, al que, al seu parer, se seguia maltractant igual.⁴⁷

⁴³ A part del grup esquerranós de Chávez, altres cèl·lules subversives existien al si de les Forces Armades veneçolanes, com era el cas de la comandada per William Izarra, oficial revolucionari trotskista o la d'Hernán Grüber, organitzador del futur cop d'Estat del 1992. Les relacions de Chávez, tant amb aquestes cèl·lules militars revolucionàries com amb les pertanyents a la societat civil, patiren daltabaixos, en gran mesura per causa de la ruptura entre les agrupacions militars i civils esquerranesos succeïda a principis de la dècada dels 90, d'ençà el *Caracazo* (1989) i el cop d'Estat del 1992 que va resultar fallit. En contraposició, però, la susdita unió reeixida de les esquerres atesa per Chávez l'any 1997, aconseguí, amb el recolzament del MAS, arribar al govern del país, encara fins a data d'avui.^{43.1}

^{43.1} Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàgs. 57-63

⁴⁴ Sigles de Moviment al Socialisme.

⁴⁵ Marcano, C.; Barrera Tyszka, A., *Hugo Chávez sin uniforme*, Editorial Debate, Barcelona, 2006, pàgs. 367-368

⁴⁶ Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàgs. 25-28

⁴⁷ Reproducció literal de la resposta de Chávez: *El que s'ha anomenat sistema democràtic a Veneçuela no diferia molt en els darrers anys del que hi havia abans: la dictadura de Marcos Pérez Jiménez; els tres anys de govern d'Acció Democràtica entre els anys 1945 i 1948; els governs d'Isaías Medina i López Contreras; i fins i tot el govern de Juan Vicente Gómez, el que ens retrotreu fins l'any 1908. Tot ha seguit sent més o menys igual; ha romàs el mateix sistema de dominació, amb un rostre diferent, ja sigui el del general Gómez o el del doctor Rafael Caldera. Rere aquesta figura o aquell cabdill, amb boina militar o sense ella, a cavall o en un Cadillac o en un Mercedes Benz, ha romàs el mateix sistema —a l'economia i a la política— i la mateix denegació dels drets humans bàsics i del dret del poble a decidir el seu propi destí.*^{47.1}

^{47.1} Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàgs. 39-40

· VII. I. III. El *Caracazo* del 1989 i el cop d'Estat de l'any 1992

Sens dubte podem afirmar que el *Caracazo* fou el principi del final de l'*ancien régime*, és a dir, de l'antic establishment que, emparat en una falsa democràcia, regia el país a la seva mercè d'ençà la independència. El febrer de l'any 1989, a la ciutat dormitori de Guarenas, a 30 quilòmetres de Caracas, un conjunt de ciutadans que havia d'agafar l'autobús per anar a la capital a treballar trobaren que el preu del bitllet s'havia duplicat, i d'una manera completament espontània, començaren a protestar. Aviat l'aldarull es magnificà i traslladà a diverses ciutats veneçolanes.⁴⁸

Fotografia on s'aprecia un policia o un militar colpejant una de les protestants durant el *Caracazo*, a la capital veneçolana.

Un parell de dies de saquejos i disturbis diversos de caire reivindicatiu, duts a terme per joves dels suburbis i pobres, foren seguits per diversos dies de brutal repressió militar. La xifra oficial de morts és de 372, però, contràriament, la xifra de desapareguts oscil·la entre els 500 i els 5000.⁴⁹ Heinz Sonntag, doctor en ciències socials, creu que: "*la repressió pretenia servir com advertència per als pobres, per a que no tornessin a fer-ho de nou. [...] De fet la gent es va espantar.*"⁵⁰

La pujada del petroli era tan sols una de les mesures que el govern de Carlos Andrés Pérez havia decidit aplicar després d'acceptar les directrius i reformes econòmiques que l'FMI havia demanat a tots els Estats llatinoamericans aplicar. Aquestes mesures són conegudes com el *Consens de Washington*⁵¹, que, en última instància, cercava satisfer el desitjos nord-americans d'apropiació de les empreses, els recursos i les explotacions llatinoamericanes.⁵²

⁴⁸ Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàgs. 43-49

⁴⁹ *ibídem*.

⁵⁰ *ibídem*.

⁵¹ Es coneix com a *Consens de Washington* el conjunt de polítiques neoliberals aplicades a Llatinoamèrica (i a d'altres indrets) durant la dècada dels 90 del segle XX. Es tracta d'un programa de deu punts dissenyat i codificat originalment per John Williamson, antic assessor de l'FMI als anys setanta. Aquest programa, aprovat pel govern nord-americà, estava destinat especialment a països amb un gran deute extern, conseqüència dels crèdits atorgats pels bancs internacionals a la dècada dels 70 i la dels 80. La seva finalitat era reformar els mecanismes econòmics interns dels Estats deutors de Llatinoamèrica (i dels altres indrets) per a que poguessin pagar els deutes que havien contret, normalment amb bancs nord-americans. Així doncs, Veneçuela, amb la seva gran acumulació de deutes, contretes amb alts tipus d'interès per un seguit de governs corruptes, era un blanc primordial per a les reformes del *Consens de Washington*.^{51.1}

^{51.1} Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005, pàgs. 49-56

⁵² *ibídem*.

En aquestes circumstàncies de descontentament social evident, aproximadament un any i mig més tard del *Caracazo*, el 27 de novembre de 1992, un cos de militars veneçolans, liderats pel tinent coronel Hugo Chávez, s'alçà en armes contra el govern veneçolà, aleshores presidit per Carlos Andrés Pérez (AD). Els insurrectes formaven part del ja mencionat Moviment Bolivarià Revolucionari-200 (MBR 200), dirigit per Chávez i integrat sobretot per militars. Els membres d'aquest moviment acusaven el govern veneçolà de clientelisme i corrupció, i impugnaven l'ordre constitucional i el bipartidisme veneçolà perquè consideraven que ambdós havien aconseguit segrestar la democràcia veneçolana. Els rebels reclamaven la dissolució del Congrés i la dimissió de Pérez i del seu gabinet, i pretenien prendre provisionalment el poder i convocar eleccions per tal de crear una Assembla Constituent que refés l'estructura política i institucional del país. Tot i les simpaties que despertà entre les classes populars veneçolanes i entre els sectors mitjans-baixos de les Forces Armades, el cop fracassà, i els seus dirigents foren detinguts, processats i empresonats.

Fotograma de la intervenció televisiva del tinent coronel Chávez l'any 1992, en què declarà la seva rendició després del fallit cop d'Estat.

Tant el ja patent descontentament com l'esperança de la població es feren evidents quan, després del fallit cop d'Estat ⁵³, per primer cop en la història recent del país, la ciutadania havia escoltat un líder polític parlar d'allò que els preocupava. En un gest de seny, Chávez es rendí per evitar un vessament de sang major, però en el seu discurs de rendició, que es televisà, deixà palès en la imaginació popular una frase, *por ahora* (per ara), que anunciava que no abandonava la seva lluita.

A més, l'antic president Rafael Caldera, un dels antics comandants d'aqueix *ancien régime* contra el que Chávez batallava, compregué llavors els problemes del seu poble i acceptà, en un discurs posterior al cop, els errors d'aquell establishment que, antany, havia representat.

Era, cal esmentar, el primer cop que un president demanava perdó per la mala gestió governamental; l'*ancien régime* ja no romania impassible davant el seu poble.

⁵³ El cop d'Estat no reeixí, eminentment, perquè la capital, Caracas, no va aconseguir ser controlada per part dels revolucionaris, que es rendiren, en un gest de seny, per evitar un vessament de sang innecessari. Malgrat tot, però, es perdé la vida de catorze soldats i cent cinquanta resultaren ferits, així com vuitanta civils. Cal parar esment, a més, que més d'un miler de militars foren detinguts després dels fets.

A aquest cop en seguí un altre, mesos després, també protagonitzat per militars (en aquest cas de la Força Aèria), que igualment va fracassar. El MBR-200 començà aleshores a aprofitar la popularitat adquirida arran del cop per a poder difondre les seves idees entre la població veneçolana. L'any 1994 Chávez és amnistià pel president Rafael Caldera (COPEI) amb la condició que abandonés la vida militar activa. A partir d'aleshores, Chávez es dedicarà a recórrer tot el país difonent el seu missatge; la seva popularitat s'incrementa progressivament i comença a pensar en la idea de participar en la contesa presidencial. A fi de legalitzar el moviment boliviari, el MBR-200 esdevé el susdit Moviment Cinquena República (MVR).

Aquest Moviment s'aliarà amb altres partits polítics en una coalició electoral que prengué el nom de Pol Patriòtic, i que portà Chávez a la presidència de la República l'any 1998. Chávez, jurà el seu càrrec *sobre aquesta moribunda Constitució*, deixant clares les seves intencions.

L'electe president convocà un referèndum popular per constituir una Assembla Nacional Constituent encarregada de promulgar una nova constitució, mesura que fou aprovada per un 88% dels votants.

• VII. I. IV. Chávez al poder i reforma constitucional: nacionalitzacions, reformes econòmiques i plans de govern

Només iniciar el seu càrrec Chávez abandonà l'ALCA i recolzà el MERCOSUR, establí estrets lligams amb Cuba, endegà tot un seguit de polítiques socials contra la fam (*Pla Bolívar 2000*) i contra l'analfabetisme (*Operació Robinson*, amb mestres cubans), entre d'altres.

En anys posteriors, a més, el govern Chávez ha anat endegant tota una sèrie de programes socials, sens dubte la mesura governamental de caire social més important presa per aquest, coneguts com *Missions Bolivarianes*⁵⁴, com per exemple la *Missió Barri Endins*⁵⁵.

Mural propagandístic on es palesa la col·laboració cubano-venegolana pel projecte *Missió Barri Endins*, que garanteix l'accés universal i gratuït a la sanitat.

⁵⁴ Extret de la *Viquipèdia*. A l'article *Missions bolivarianes*: Aquests programes socials, mitjançant mecanismes de participació ciutadana, són coordinats pel govern i co-gestionats per les pròpies comunitats veïnals, grups de voluntariat i els propis ciutadans beneficiaris, i d'altres institucions estatals, com les universitats, les empreses públiques de subministrament de béns i serveis o les forces armades. Jurídicament les missions s'organitzen com a fundacions adscrites als corresponents Ministeris, al marge de l'aparell administratiu tradicional. La seva duració es preveu transitòria, fins que, una vegada garantits els drets socials bàsics establerts a la Constitució de 1999, aquestes s'integrin dins l'aparell administratiu tradicional. Segons els seus impulsors s'adopta aquesta forma jurídica per tal de guanyar agilitat atès que són molts els serveis a implementar. L'objectiu de l'actual govern seria, a través d'aquests programes socials, eradicar la pobresa extrema a l'entorn de l'any 2021.

Tanmateix, de l'article de la *Wikipedia* en castellà *Misiones bolivarianas*, n'extraiem:

Les missions se subdivideixen en tres grans grups:

1. *Les educatives que tenen per escomesa des d'instruir dones analfabetes (Missió Robinson), a garantir l'educació bàsica universal (Missió Ribas) i a preparar els que ho desitgin per als estudis universitaris (Missió Sucre).*
2. *Les que aborden l'alimentació i els serveis bàsics, que van des de dotar les zones pobres d'ambulatoris eficaços i altres serveis mèdics assistencials (Missió Barri Endins), d'eradicació de la fam (Pla Bolívar 2000, ja desaparegut), la construcció d'habitatge (Missió Hàbitat), i possiblement la més ambiciosa, la que permet la millor distribució i emmagatzematge d'aliments a més de baixos i millors preus per mitjà de mercats i supermercats (Missió Mercal).*
3. *Les missions miscel·lànies, que inclouen la millora de les condicions de les ètnies minoritàries i marginades, representades en els indígenes (Missió Guaicaipuro), l'agilització del tràmit dels documents d'identitat del ciutadà comú, la deficiència del qual havia estat crònica al país des de feia molts anys (Missió Identitat) i la promoció de les activitats agràries, que resulta fonamental en un país massa urbanitzat (Tornada al Camp).*

⁵⁵ Aquesta missió, àmpliament coneguda, és duta a terme en col·laboració amb el govern cubà, que envia professionals mèdics a les zones més humils de Veneçuela, anomenades *barris* o *cerros*, que tenen difícil accés a centres mèdics com hospitals o centres d'atenció primària. Per descomptat es tracta d'un accés completament gratuït a la sanitat.

Cal fer esment que aquests canvis tan pronunciats provocaren un fort moviment d'oposició anti-chavista per part de les classes mitjanes i altes dels estaments més alts de les Forces Armades, dels mitjans de comunicació privats, d'antics chavistes de perfil més moderat i dels EUA i els seus aliats llatinoamericans. Totes aquestes forces protagonitzaren tot un seguit d'accions radicals i violentes amb l'objectiu de desestabilitzar la nova República, que foren contestades amb no menys violència pels lleials al govern; finalment, els opositors enderrocaren per la força el govern Chávez el 12 d'abril del 2002 i instal·laren el líder de la patronal, Pedro Carmona, com a nou President de la República.

Al cap de dos dies, però, Chávez fou reinstal·lat al poder degut a la revolta popular protagonitzada pels seus partidaris i a la divisió de les Forces Armades entre partidaris i detractors del govern. Chávez anuncià que no perseguiria els colpistes però que les reformes continuarien. L'oposició no ha cessat en el seu objectiu de fer Chávez fora del poder, sense haver mai encara reeixit, emperò.

VII. II. El triomf del socialisme democràtic a Bolívia: el MAS i Evo Morales

*“Bolívia, terra d’aimares, quítxues i mestissatge, de convergència de cultures, deu son nom al llibertador, el seu fidel amant, el seu amic incondicional. Pàtria d’un poble heroic que ha sabut defensar amb dignitat ses costums, sa pròpia manera d’ésser, de viure, de somniar...”*⁵⁶

La població de l’altiplà andí formava part, fa sis segles, d’un Estat, conegut pel nom de *Tahuantinsuyo* o Imperi Inca, que basava son sistema d’organització social en el parentiu i que no coneixia la propietat privada de la terra. D’ençà l’arribada dels colons castellans l’any 1544, cal fer esment, la possessió dels territoris inques esdevingué de màxim atractiu pels invasors, interessats en la plata i l’estany del territori indígena, el que, *de facto*, costà la vida a milers d’aborígens als que se’ls prengué la terra i alhora s’esclavitzà.

Segles més tard, a més, incitats per l’Imperi anglès, tingueren lloc dues guerres fraticides de caire burgès que cercaven el control del salnitre i el petroli de la zona andina.⁵⁷

Ja en temps de Simón Bolívar, que fou el primer president de la República, el país fou dotat d’una constitució l’any 1826 que féu palès en diversos decrets d’intens contingut social el desig d’abolir l’esclavatge i la servitud.

Retrat i fotografia, respectivament, de Túpac Catari (1750-1781) i Ernesto Che Guevara (1928-1967), llibertadors de Bolívia, l’un nacional (d’ètnia aimara) l’altre argentí i líder de la Revolució Cubana.

Tal vegada, però, els dos herois nacionals bolivians de més renom, a banda de Bolívar, són Túpac Catari, cap indígena aimara que liderà un aixecament contra les autoritats colonials a l’Alt Perú, i d’altra banda, Ernesto Guevara

⁵⁶ És amb aquestes paraules que el cineasta Rubén Hernández decideix començar el seu documental *Bolívia, País Bolivariano*, eminent obra de consulta videogràfica per a aquest treball i, en especial, per a aquest apartat, on es palesa la realitat socioeconòmica del país en els darrers anys en testimonis de diversos intel·lectuals i homes i dones de prestigi social a Bolívia i, per extensió, al món iberoamericà.

⁵⁷ La primera d’aquestes guerres fou la Guerra del Pacífic (1879-1883), també coneguda com a Guerra del Salnitre, que enfrontà l’Estat xilè amb Bolívia i el Perú, principalment per tal d’aconseguir el domini territorial de les zones riques en jaciments de coure i salnitre (Tarapacá i Antofagasta), que, després de la guerra (on Xile va vèncer) passaren a estar sota control xilè, així com també ho passaren a estar d’altres regions o territoris anteriorment sota control peruà o bolivià. Així doncs, l’explotació del salnitre féu esdevenir Xile l’exclusiu promotor mundial d’aquest mineral, així com, tal activitat econòmica, esdevingué el puntal econòmic per a l’Estat. Cal fer esment que, malgrat això, vuit anys més tard de la fi de la Guerra del Pacífic, n’esclatà una de nova al país: la Guerra Civil Xilena (1891), esdevinguda principalment per l’afany de control econòmic de les mines de salnitre, i on s’enfrontaren el bàndol dels partidaris del president de la República, anomenats *Balmacedistes* (deuen llur nom al president de la República que ostentava el càrrec en aquell moment, José Manuel Balmaceda), i el bàndol dels congressistes, que es veieren fortament recolzats pels britànics, als quals els interessava tenir un tracte de favor amb el bàndol vencedor, donat que així, també el seu Estat podria treure benefici econòmic de l’explotació de les susdites mines. I així fou com, a l’últim trimestre de l’any 1891, els congressistes s’apropriaren del poder de l’Estat i, tanmateix, es començaren a imposar les grans empreses amb patronal britànica i xilena a les mines de la pampa.

El Che, de nacionalitat argentina, que trobà la mort a Bolívia quan liderava un grup armat d'alliberament que combatia la dictadura del general René Barrientos.

· VII. II. I. Precedents històrics: l'hegemonia política de les classes altes i hegemonia econòmica de les grans transnacionals

Després d'un període històric en què el país havia viscut fins a quatre guerres ⁵⁸ de manera pràcticament consecutiva, havent perdut la darrera disputada i trobant-se en una difícil situació econòmica d'ençà l'inici de la Gran Depressió als EUA, el Moviment Nacionalista Revolucionari duagué a terme una revolució de caire esquerranós l'any 1952 que, entre d'altres mesures, universalitzà el vot, nacionalitzà la mineria, féu una reforma agrària, creà una central obrera i dissolgué l'exèrcit. L'esmentada proposta reeixí, si bé fins que l'any 1964 un grup de militars duagué a terme un cop d'Estat que inicià una etapa de governs militars (i de conseqüent contrarevolució) que s'allargaria fins l'any 1982, en què s'instaurà la democràcia. Un cop en democràcia, cal dir que el partit abans esmentat, l'MNR, abans d'ideologia esquerranosa, havia esdevingut ideològicament neoliberal i, en conseqüència, com succeïa similarment amb altres formacions polítiques d'aquest caire a la resta d'Iberoamèrica, esdevingué el partit hegemònic dels poders estatals bolivians. L'antic dirigent de la Revolució del 1952, Víctor Paz Estenssoro, esdevingué en aquesta època cap del govern bolivià, per exemple.

L'obra de govern de l'MNR destaca per la promoció que féu de la liberalització de l'economia (és cèlebre el decret suprem 21060, base legal d'aquesta política) i pel procés de privatització (o capitalització, com és dit al país) de les empreses estatals.

Situats ja en els anys més propers, l'any 1999 en concret, cal dir que Bolívia era governada per un govern neoliberal i dretà liderat pel general Hugo Banzer Suárez (MNR), antany col·laboracionista amb el règim dictatorial de l'esmentat Barrientos. Aqueix govern cedí finalment a les demandes que l'FMI i el Banc Mundial feren, durant aqueixa dècada, a tots els governs llatinoamericans, als que se'ls féu acceptar el ja mencionat *Consens de Washington*. Així doncs, l'executiu bolivià decidí concedir a l'empresa nord-americana *Bechtel* el control privat sobre la distribució de l'aigua en una zona determinada del país, la Cochabamba i ses rodalies. Ja en l'any 2000, aquestes mesures provocaren una sublevació ciutadana, coneguda popularment com a Guerra de l'aigua, durament reprimida per les forces de seguretat estatals.

El 2003, cal fer esment a més, després que el govern concedís el control del gas natural bolivià a empreses transnacionals com la hispanoargentina Repsol-YPF, les protestes ciutadanes

⁵⁸ A saber: la Guerra del Pacífic (1879-1883), la Guerra Civil (1898-1899), la Guerra de l'Acre (1899-1903) i la Guerra del Chaco (1932-1935).

sorgiren de nou, i encara més agosaradament: el resultat fou desastrós: més de 183 morts, centenars de desapareguts i milers de ferits en unes jornades de dura i profunda repressió policial.

• VII. II. II. L'ascens dels partits esquerranosos: el MAS

En aquest context de greu crisi social, en especial palesa ja en els primers anys del nou

Fotografia del president Evo Morales, primer president indígena de Bolívia.

mil·lenni, a la darreria de la dècada dels 90 del segle XX, diversos moviments socials i polítics d'esquerrres, patent la necessitat d'un lideratge i d'un moviment polític escaientment vertebrat, feren eixir endavant la proposta política del Moviment al Socialisme, un partit polític nascut amb la intenció de donar coherència a les demandes dels cocalers i per tal de combatre l'hegemonia política de l'MNR. Així fou com Evo Morales, aborigen d'ètnia uru i sindicalista cocaler d'ençà l'any 1981, aconseguí l'any 1997 l'acta de diputat per la regió de Cochabamba amb el 70%

dels suports electorals. El MAS reeixí electoralment en els seus inicis, fins aconseguir finalment la presidència del país l'any 2005, atès que liderà en gran mesura el moviment de protesta contra la privatització de les empreses estatals (demanant la renacionalització de les empreses del gas i d'altres hidrocarburs, principal base econòmica del país) i donat que, en conseqüència, defensava un sistema econòmic socialista democràtic o del socialisme del segle XXI, un moviment puixant arreu de Llatinoamèrica d'ençà, en especial, l'arribada de Chávez al govern veneçolà.

• VII. II. III. Morales al poder i reformes del govern socialista

A la contesa electoral que seguí les eleccions del 1997, Morales aconseguí quedar en segon lloc amb el 20,9% del suport electoral, després que, novament, s'imposés en aquestes l'MNR. Tres anys més tard, però, a les eleccions presidencials del 2005, contra tot pronòstic, Morales s'imposà en les eleccions amb el 53,7% dels suports. Cal dir que dos anys abans (a l'octubre del 2003), l'aixecament de la ciutat d'El Alto contra la sortida del gas bolivià per un port xilè palesava la situació insostenible que vivia el país durant la darrera legislatura en què governà l'MNR. Morales s'imposà novament a l'oposició l'any 2009, encara de manera més agosarada, obtenint el 64,22% dels suports davant el 26,46% dels rivals, aglutinadors del vot anti-Evo.⁵⁹

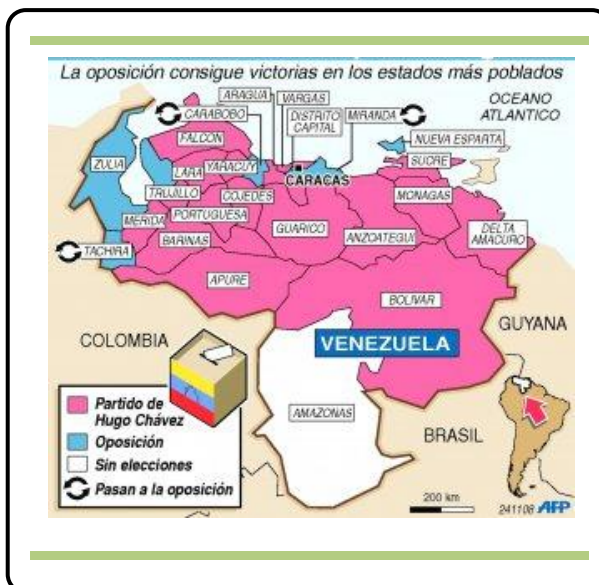
Morales ha encetat durant els seus anys de govern nombroses i reeixides obres de govern que li han permès revalidar el seu càrrec. En destaca la renacionalització dels hidrocarburs, el repartiment de cinc mil milions de dòlars en bons i en traspassaments directes a òrgans regionals, la rebaixada de les tarifes elèctriques en un 25% i les del gas en un 50%, l'eradicació de l'analfabetisme per mitjà del programa *Jo sí puc* o, malgrat els dèficits, la redistribució de quatre milions d'hectàrees dels més de deu milions nacionalitzades.

Cal esmentar que, d'ençà l'arribada del MAS al govern, el creixement del PIB anual del país ha augmentat (per damunt d'un 3% l'any 2009, per exemple), s'ha reduït l'índex de persones en situació d'extrema pobresa (del 37% al 31%), s'ha incrementat el 47% el salari mínim i, pel que fa l'executiu, s'han rebaixat els sous del president i dels ministres més del 50%, per exemple.

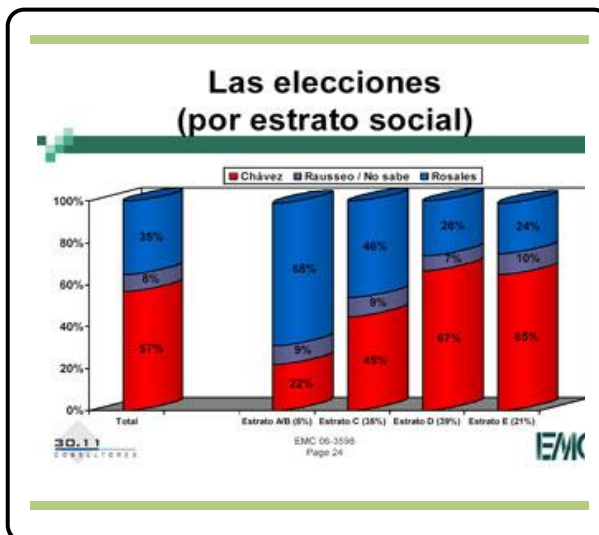
⁵⁹ Cal dir que són garants dels resultats electorals, a voltes qüestionats per determinats mitjans de comunicació internacionals, distints membres de l'Organització d'Estats Americans, la Unió Europea o el Parlament de Catalunya, per citar-ne alguns, i l'ús d'un padró biomètric digital dels més avançats del continent.

VII. III. El perfil socioeconòmic dels votants del PSUV i el MAS bolivià

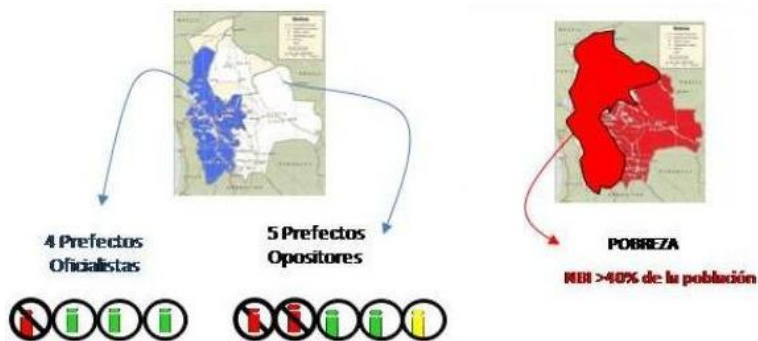
Un vessant de vital importància per a comprendre l'arribada als òrgans governamentals de l'esquerra a l'Amèrica Llatina és la socioeconomia. Així es palesa, tant en els casos dels països estudiats en aquest treball (Veneçuela i Bolívia), com en el cas del Brasil (d'actualitat contemporània), el fet que els estrats més pobres de la societat, que en general estan estretament vinculats amb la població indígena, són els que recolzen majoritàriament l'esquerra.

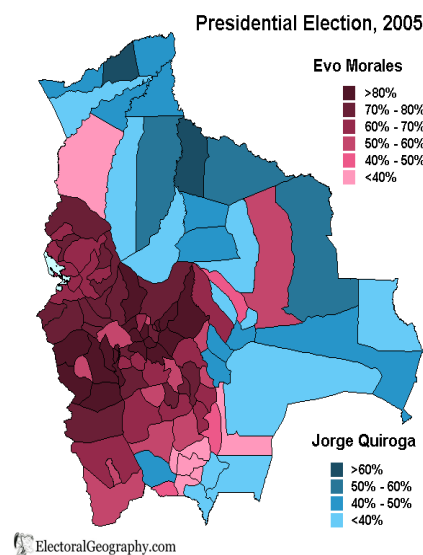
En aquests dos gràfic situats a la dreta, doncs, es fan palesos dos fenòmens diferents, però complementaris: el gràfic de dalt ens mostra que a les zones més poblades (on s'hi concentra la població més adinerada del país) és on l'oposició dretana reïx electoralment (depassant electoralment Chávez), mentre que als estats menys poblats, triomfa el líder esquerranós. El gràfic inferior, així mateix, palesa que, per estrats socioeconòmics, de la classe A/B (la més adinerada) a l'E (la més humil), la variació de recolzament a Chávez oscil·la entre el 22% dels sufragis dels primers a l'aclaparador 65% dels darrers, superat, però, pel 67% de recolzament de l'estrat D, immediatament anterior al ja esmentat E.

Cal parar esment en què aquestes xifres fan referència a les eleccions presidencials veneçolanes de l'any 2006.

Pel que fa Bolívia, cal destacar que és també a les zones amb una major concentració de població pobra on reïx, en aquest cas, el MAS i Evo Morales. Així, a les zones de l'interior, tal i com mostren tots tres mapes, és on l'oposició és forta, puix que hi abunda la població més rica.

D'altra banda, però, a tota la franja oest i nord del país, Morales triomfa, car és on hi ha una major concentració de població de classe social baixa.

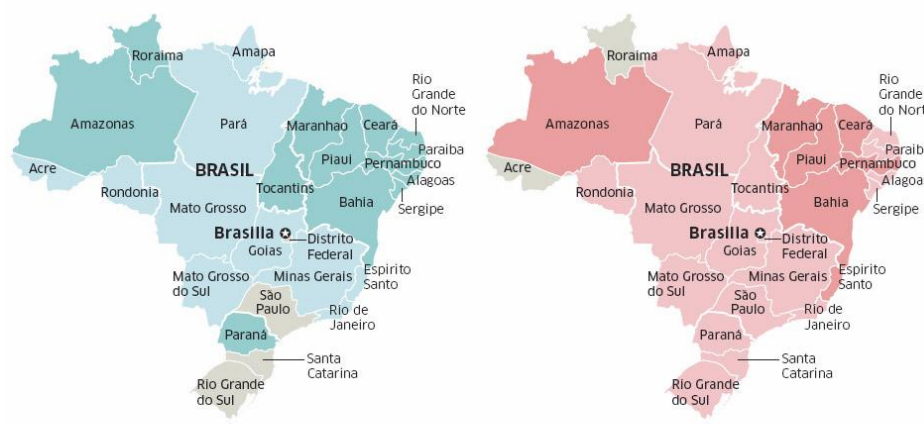
Pobreza y respaldo a Dilma Rousseff en las presidenciales

Reparto por regiones de la Bolsa Familia

■ MENOS DE UN 20% ■ ENTRE UN 20% Y UN 40% ■ MÁS DE UN 40%

Resultados de Dilma en la primera vuelta

■ MENOS DE UN 30% ■ ENTRE UN 30% Y UN 60% ■ MÁS DE UN 60%

► Porcentaje de población que cobra la ayuda Bolsa Familia, un programa para las familias con ingresos de hasta 100 dólares mensuales, cuyos hijos asistan a la escuela y estén vacunados
FUENTE: O ESTADO DE SÃO PAULO Y TRIBUNAL SUPERIOR ELECTORAL DE BRASIL

► Cifras en porcentaje de votos válidos

infoGRAFIA@publico.

Pel que fa el Brasil, tal i com mostren els mapes inferiors, el recolzament a Dilma Rousseff (candidata del PT i successora de l'expresident Lula da Silva), coincideix geogràficament amb les zones on la pobresa és més palesa, tal i com també succeeix als altres dos països.

· VII. IV. El Congrés Bolivarià dels Pobles i el somni d'una Amèrica Llatina unida

Sorgit com una proposta de l'executiu del PSUV veneçolà, l'any 2003 es fundà el Congrés Bolivarià dels Pobles, una organització interestatal llatinoamericana i caribenya que cercà agrupar en el seu si tots els partits i moviments socials ideològicament socialistes democràtics, socialistes i/o comunistes d'arreu del continent. Amb representants de dinou estats llatinoamericans, configurà un important òrgan de coordinació política que, si bé no acabà de reeixir *per se*, va aconseguir, en el segon i darrer congrés que celebrà, endegar la creació de l'Aliança Bolivariana pels pobles de la Nostra Amèrica (ALBA), un organisme panamericà i esquerranós sorgit com a alternativa a la ja esmentada ALCA, endegada pels EUA.

L'ALBA cerca establir una estreta col·laboració, gairebé de caire federal, entre els estats que en són membres. Així, proposa que les empreses de propietat estatal esdevinguin propietat del conjunt d'estats membres o, altrament, l'establiment d'una unitat de compte (anomenada SUCRE) que reemplaci el dòlar nord-americà en les transaccions comercials interestatals. *De facto*, per tant, l'ALBA és una unió d'estats equiparable a la Unió Europea o, en menor mesura, als EUA.

Cal esmentar que, paral·lelament al desenvolupament dels plans de l'ALBA, que busquen acabar amb les asimetries entre els països membres, l'establiment del Tractat de Comerç dels Pobles (TCP), endegat per Evo Morales i signat per

Els presidents Chávez, Castro i Morales, signants del Tractat de Comerç dels Pobles.

Veneçuela, Cuba i la pròpia Bolívia, suposà el contrapunt als tradicionals Tractats de Lliure Comerç, promoguts per Washington. Així, el TCP és un instrument d'intercanvi solidari entre les nacions signants que cerca pal·liar algunes mancances que aquestes presenten amb la col·laboració recíproca entre els seus membres. Cal esmentar que tant l'ALBA com el TCP han esdevingut a la pràctica quelcom més que mers tractats comercials i polítics, car també presenten un vessant cultural i nacionalista. D'aquesta manera, uns jocs (inspirats en els Jocs Olímpics) són celebrats periòdicament, un premi cultural (premi ALBA) és celebrat anualment, s'ha creat una televisió pròpia (Telesur), etcètera. *De facto*, per tant, l'ALBA també és una institució cultural equiparable, per exemple, a l'Institut Ramon Llull, representant acadèmic internacional de la llengua i la cultura catalanes.

• VII. IV. I. El Fòrum de São Paulo i la coordinació de les esquerres llatinoamericanes

L'any 1990, després de la caiguda del Mur de Berlín que presagiava l'evident mort del bloc comunista, el Partit dels Treballadors del Brasil fundà el que hom coneix com a Fòrum de São Paulo, un espai en què es pretenia agrupar partits i col·lectius d'esquerres llatinoamericans per tal que coordinessin llur acció política i debatessin sobre les conseqüències del neoliberalisme en llurs territoris. Reeixida la proposta, atès que anualment se celebren encara encontres de l'òrgan, cal dir que onze dels executius de països del continent són o han estat dirigits per partits membres d'aquest Fòrum. D'entre aquests en destaquen els següents, pel renom i/o la significació internacional que llur tasca ha comportat:

• VII. IV. I. I. El Brasil de Lula

El ja expresident Lula da Silva intervenint en un acte.

Luiz Inácio Lula da Silva, ex-obrer i sindicalista, aconseguí el comandament de son país després que al 2002 s'imposés a les eleccions presidencials al seu rival centrista, José Serra. Militant del Partit dels Treballadors, formació política originàriament marxista i actualment dividit en una facció socialdemòcrata (majoritària) i una de socialista democràtica, no menys important, Lula aconseguí durant els seus anys de mandat col·locar el Brasil en primer plànol internacional com a potència econòmica mundial puixant. Reconegut com a socialista democràtic, ha aconseguit pal·liar força desigualtats socials, el que l'ha fet esdevenir cèlebre.

• VII. IV. I. II. El Salvador de Funes

Periodista i polític, Carlos Mauricio Funes, militant del Front Farabundo Martí per a l'Alliberament Nacional, aconseguí l'any 2009, per primera vegada en la història del seu partit, la victòria democràtica en unes eleccions presidencials. Conegut pel seu *Pla Anticrisi*, que cercava crear massivament llocs de treball, és també socialista democràtic si bé milita en un partit de tradició guerrillera i revolucionària, ara ja obsoleta i depassada.

Funes, en un acte del seu partit, l'FMLN.

• VII. IV. I. III. L'Equador de Correa

El president Correa interpellant un periodista durant una roda de premsa.

Amb una política molt similar a la dels seus homònims veneçolà i bolivià, Rafael Correa, militant de l'Aliança PAIS, coalició de més de trenta partits d'esquerres equatorians, advoca, similarment als ja esmentats Chávez i Morales, per desfer els pilars del neoliberalisme antany imperant i per bastir una nova realitat basada en el socialisme del segle XXI. No exempt de

polèmiques contra la seva persona, l'executiu de Correa encara gaudeix enguany de prou suport popular.

• VII. IV. I. IV. La Nicaragua d'Ortega

D'ençà que l'any 1990 el Front Sandinista d'Alliberament Nacional perdés el control del poder de Nicaragua i, en conseqüència, finís la Revolució de nom homònim, el partit no havia aconseguit fer reeixir per complet son projecte polític. L'any 2007, amb l'executiu estatal recuperat després de disset anys a l'oposició, la tasca de Daniel Ortega, antic dirigent de la Revolució Sandinista (1978-1990), es basteix sobre els pilars de la socialdemocràcia, si bé encara perdura en el si del seu partit un sector de militància netament socialista, si bé, actualment, d'arrel democràtica.

Ortega intervenint en una roda de premsa.

VIII. Conclusions

Tal com esmentava a la primera de les hipòtesis que vaig plantejar a la introducció d'aquest treball, i tal com se n'ha fet patent en el si del cos d'aquest, ha quedat demostrat que:

- El socialisme democràtic o del segle XXI, ha substituït, en qualitat d'alternativa al capitalisme majoritària entre les esquerres de l'espectre polític, l'antic comunisme reeixit a països com l'URSS o Mongòlia al segle XX. Tal cosa pot ésser afirmada atesa la materialització i la posada en pràctica de les polítiques promulgades per aquesta ideologia, reeixida als Estats sobre els que he parlat, Veneçuela i Bolívia, entre d'altres, gràcies a que, alhora que endeguen mesures de caire social com a pal·liatius per eradicar o disminuir les diferències entre estrats socioeconòmics en societats on aquestes són prou paleses, respecten el sistema democràtic amb tota la seva estructura, alhora que cerquen solucionar els problemes endèmics que aquest presenta amb mesures com l'apropament de les institucions al ciutadà. Aquest darrer fet és ben palès a Veneçuela, on les missions s'encarreguen de fer esdevenir participants les ciutadanes i els ciutadans veneçolans en assumptes dels que, en els països occidentals, tan sols se'n fan càrrec les institucions i, en aquells en què aquestes no hi poden arribar, qui actuen són les ONG i d'altres col·lectius i moviments socials i/o humanitaris, que són recolzats intrínscament pels Estats i que actuen amb el seu beneplàcit, car realitzen tasques que, *de iure*, els correspondria fer.
- En aquesta línia caldria afegir que aquest socialisme democràtic és, *per se*, com a mínim podem qualificar així els Estats veneçolà i bolivià, un socialisme autogestionari, si més no en certa mesura, atès que endega projectes en què explícitament es recolza l'autogestió i la cooperació ciutadana com a eines de progrés social i de desenvolupament de plans i accions polítiques. En aquesta línia, cal parar esment, es dirigeixen gran part dels plantejaments de l'esquerra progressista pel segle XXI; així doncs el cooperativisme i l'autogestió, segons fan palès estudis com *Cooperativismo, autogestión y mutualismo* de la Universitat de Buenos Aires (Argentina), esdevindran els pals de paller del progrés social durant aquest segle.
- Així mateix, tal com plantejava a la segona de les hipòtesis que vaig proposar, cal dir que aquest socialisme del segle XXI reïx en tant que defuig de l'antic caire opressiu i totalitari de l'antic comunisme, que fou i ha estat tan repudiat pel món occidental

(l'opinió del qual és gairebé hegemònica arreu del món), i, pel contrari, participa del sistema democràtic, si bé no renuncia a part de les mesures socioeconòmiques que antany també proposava, que endega i, en última instància, materialitza des dels òrgans i institucions polítiques on han accedit per via exclusivament democràtica.

Aquest fenomen explica, per exemple, que al cor de la Unió Europea neoliberal (aquesta adscripció és justificable si hom analitza les polítiques endegades pel Parlament comunitari), un partit com *Die Linke*⁶⁰ (L'Esquerra, en alemany) sigui la segona força política d'esquerres al parlament alemany, la cinquena del global de forces parlamentàries i líder del Partit de l'Esquerra Europea, ideològicament socialista democràtic. Igualment justificable és aquest plantejament coneixent que a Xile, en plena Guerra Freda, varen reeixir electoralment els plantejaments del socialisme democràtic que, amb el temps (dues dècades després) s'imposà com a alternativa a l'obsolet comunisme marxista, del qual ja llavors en defugia.

En general, doncs, el socialisme del segle XXI no és un moviment comunista o ultraesquerrà, ans accepta el joc democràtic i adopta un model d'economia que combina la iniciativa privada nacional amb l'acció estatal i amb models d'autogestió socialista i cooperativa, tal com ja s'ha esmentat.

Per tot plegat, doncs, queda demostrat que el pal de paller ideològic de l'esquerra no socialdemòcrata d'arreu del globus és el socialisme democràtic, que, defugint de les antigues mancances i defectes del comunisme, s'apropa a les tesis més radicals de l'esquerra si bé respectant les doctrines i els quefers del sistema democràtic, tan apreciat arreu de l'orbe; en aquest darrer fet rau l'èxit d'aquesta ideologia, que, cal dir, encara resta per veure plenament materialitzat i que tan sols perviurà a Estats com Veneçuela si els líders que la comanden en l'actualitat són capaços de consolidar el seu projecte i les seves idees més enllà de la seva persona.

⁶⁰ *Die Linke* és la segona refundació del Partit Socialista Unificat d'Alemanya, el partit del govern de la República Democràtica Alemanya. Estès arreu del territori alemany és un dels màxims europeus occidentals de l'esquerra no socialdemòcrata.

IX. Bibliografia

· Llibres i documents escrits

- Eduardo Galeano, *Las venas abiertas de América Latina*, Siglo XXI de España Editores, Madrid, 1979.
- *Enciclopèdia Catalana* (edició en línia). <<http://www.enciclopedia.cat/>>
- *Encyclopaedia Britannica* (edició en línia). <<http://www.britannica.com/>>
- García Cárcel, R.; Moreno Martínez, D., *Inquisición: Historia Crítica*, 2000.
- Gavin Esler, *Cómo EEUU perdió Latinoamérica*, bbcmundo.com, 3 d'abril del 2006. <http://news.bbc.co.uk/hi/spanish/latin_america/newsid_4873000/4873678.stm>
- Jairo Larotta, *Expansión de los EEUU en Latinoamérica y perspectivas para el siglo XXI*, aporrea.org, 1 d'abril del 2005. <<http://www.aporrea.org/actualidad/a13021.html>>
- Javier Garciadiego, *Introducción histórica a la Revolución mexicana*, Secretaria d'Educació Pública del Govern de Mèxic, 2006.
- Katu Arkonada, *Bolivia vota mañana por otro quinquenio de Refundación Nacional*, Gara, 5 de desembre del 2009. <<http://www.gara.net/paperezkoa/20091205/170542/es/Bolivia-vota-manana-otro-quinquenio-refundacion-nacional>>
- Marcano, C.; Barrera Tyszka, A., *Hugo Chávez sin uniforme*, Editorial Debate, Barcelona, 2006.
- Mario Llerena, *La revolución insospechada: origen y desarrollo del castrismo*, Buenos Aires, Eudeba, 1981.
- Pèire Vilar, *Historie de l'Espagne*, Presses Universitaires de France - PUF, París, 1947.
- Richard Gott, *Hugo Chávez and the Bolivarian Revolution*, Verso Books, Nova York, 2005.

· Documents audiovisuals

- Carles Guàrdia, *Veneçuela: la ressaca del cop*, 30 minuts, Televisió de Catalunya, 2002.
- *Cuba*, Narr. Maria Casado, *59 segundos*, Televisión Española, Sant Cugat del Vallès, 7 d'abril del 2010.
- Daniel Desaloms, *Bloqueo, la guerra contra Cuba*, 2005.
- Francesc Relea, *Bolívia: a un pas de la bancarrota*, 30 minuts, Televisió de Catalunya, 1986.
- Jordi Llompart i Robert Verdes, *Bolívia: a l'ombra del narcodòlar*, 30 minuts, Televisió de Catalunya, 1988.
- Patricio Guzmán, *Salvador Allende*, Xile, 2004.
- Rubén Hernández, *Bolívia, País Bolivariano*, 2007.
- Santiago Torres i Ramon Vallès, *Les raons de Bolívia*, 30 minuts, Televisió de Catalunya, 2006.
- Sílvia Heras i Ramon Vallès, *Veneçuela: revolució a les urnes*, 30 minuts, Televisió de Catalunya, 2007.

- *Talk to Jazeera: interview to Evo Morales*, Al Jazeera, 28 de març de 2008.

• Imatges

* Cal esmentar que totes les imatges que apareixen en el cos del treball han estat extretes dels següents enllaços web, ergo, de la xarxa. A més, l'ordre en què he citat aquests enllaços respon segons apareixen abans en l'escrit i, en cas de trobar-se dues imatge paral·leles, primer cito la font de la imatge de l'esquerra i després la de la de la dreta. A més, s'esmenta el punt del treball en què es troben.

II.

- <http://www.xpofereis.cat/debryamericae.jpg>
- <http://zwelangola.com/principal/newscenter/imagenews/Lusofonia.JPG>
- http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/91/Flag_of_the_Hispanicity.svg/757px-Flag_of_the_Hispanicity.svg.png

III.

- http://www.fortunecity.es/metal/empleo/53/bolivia/presidentes/01_simon_bolivar_p.jpg

IV.

- <http://vivian-folkenflik.org/blog/images/18.jpg>
- <http://www.aporrea.org/imagenes/2010/01/chile-retroceso.jpg>

V.

- http://3.bp.blogspot.com/_NKCZzYMHISE/TGoQ9gyIiI/AAAAAAAAABQg/SKPcSr7ascg/s1600/emiliano-zapata-3.jpg
- http://1.bp.blogspot.com/_GV5o2IEg_Bc/SV4y37lpLrI/AAAAAAAF9s/aujBw6wk-fY/s400/el-significado-de-la-revolucion-cubana-i-por-orlando-cruz-capote.jpg

VI.

- http://eichikawa.com/wp-content/uploads/2010/04/allende_moneda_2.jpg

VII.

- http://2.bp.blogspot.com/_UPizMUfj27k/S9GZwu7UL8I/AAAAAAACnU/fLEU2rk9A9Q/s1600/faln+logo+2.jpg
- <http://perso.wanadoo.es/guerrillas/ima/banderarojavenezuela.gif>
- <http://milindaisla.blogia.com/upload/20071206195633-presidente-venezuela-hugo-chavez.jpg>

VII. (II)

- http://lh3.ggpht.com/_hNMJxXaT12c/SagxNvLIV6I/AAAAAAAAASY/IJYf2y3nrMQ/s400/27f-20090226-174745.jpg
- http://2.bp.blogspot.com/_xi_FVB7HWjI/THG0s02rv3I/AAAAAAAAAXA/mJp2YyIFr3w/s1600/chavez-golpe-4-febrero.jpg
- <http://img.photobucket.com/albums/v704/viejoblues/mision-barrio-adentro.jpg>

VII. II.

- http://4.bp.blogspot.com/_vHl7mwrVDO0/SP8117HpAI/AAAAAAAAFLA/Zis9AoSILP4/s400/Tupaj_Katari.jpg
- http://albaciudad96.org/wp/wp-content/uploads/2010/10/1263397058_Che_Guevara3.jpg
- http://radioinformaremosmexico.files.wordpress.com/2010/08/evo_morales_consulta.jpg

VII. III.

- http://www.elnuevodiario.com.ni/pix/2008/11/316_1227543823_Mapa%20Venezuela,%20elecciones%20regionales.jpg
- http://www.vive.gob.ve/archivos/img_not/las-elecciones-por-estrato.jpg
- <http://pabellonchico.files.wordpress.com/2008/09/bolivia-final1.jpg>
- <http://arumabolivia.net/presencialatina/wp-content/uploads/2010/04/mapa-de-bolivia.jpg>
- <http://www.electoralgeography.com/new/en/wp-content/gallery/bolivia2005/2005-bolivia-presidential.gif>
- <http://imagenes.publico-estaticos.es/resources/archivos/2010/10/30/1288426509314brasilintdn.jpg>

VII. IV.

- http://www.ecoportal.net/var/ecoportal_net/storage/images/objetos_relacionados/249_5_1/824383-1-esl-ES/249_5_1.jpg
- http://4.bp.blogspot.com/_G-wkTyCtqho/S-rik89o17I/AAAAAAAAEms/Wx6tTCNtZEc/s1600/5_lula-ballotage.jpg
- <http://www.cubaencuentro.com/var/cubaencuentro.com/storage/images/internacional/articulos/ano-electoral-149625/el-periodista-mauricio-funes-candidato-presidencial-del-fmln-en-el-salvador-ap/1294282-1-esl-ES/el-periodista-mauricio-funes-candidato-presidencial-del-fmln-en-el-salvador-ap.jpg>
- <http://www.blogobierno.com/wp-content/uploads/2009/11/rafael-correa.jpg>
- http://photos.upi.com/topics-NICARAGUAS-PRESIDENT-ORTEGA-MEETS-HIS-IRANIAN-COUNTERPART-MAHMOUD-AHMADINEJAD/e91a99ddd080bc99717d5b4120a7a7c9/D_1.jpg